ประวัติและตำนาน

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
นครศรีธรรมราช

ประวัติ และ ตำนาน

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
นครศรีธรรมราช

พระเทพวราภรณ์
เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ.)

คำปรารภ

ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช มีผู้รวบรวมและเรียบเรียงมาหลายต่อหลายคน เป็นกลอนแปดบ้าง ร้อยแก้วบ้าง เล่มเล็กบ้างเล่มใหญ่บ้าง เขียนเป็นนิทานไม่ได้รับรองอ้างอิงที่มาบ้าง มีหลักฐานอ้างอิงที่มาจากหนังสือต่าง ๆ บ้าง เป็นหนังสือเก่าแก่ ไม่ปรากฏคนแต่งบ้าง เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นมาใหม่บ้าง ได้อ่านจากหลายเล่มแล้ว ไม่รู้จะยุติกันได้อย่างไร ทางกรมศิลปากรก็มี อ่านแล้วมีหลักฐานอ้างอิงที่มาจากหลายแห่ง ได้ประชุมกรรมการวัดพระมหาธาตุครั้งหนึ่ง ในชั้นนี้ให้ยุติด้วยหนังสือที่ นายประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ หัวหน้าศิลปากรเขต 8 นครศรีธรรมราช ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ด้วยเล่มนั้น แต่ยังไม่พิมพ์เพราะเล่มโต ราคาสูงหน่อย

ในระหว่างที่ยังรอมิได้พิมพ์เล่มนั้น นายเจริญ พุทธรัตน์ เปรียญ 4 ประโยค เป็นพนักงานการเงินวัดพระมหาธาตุ ฯ ใช้เวลาว่างรวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเล่มเล็ก ๆ พิมพ์ขึ้นเพื่อให้ผู้ที่มานมัสการพระบรมธาตุ ฯ ใคร่ทราบประวัติพระบรมธาตุได้ทราบบ้าง ครั้นต่อมานายอรุณ รอดประดิษฐ์ เปรียญ 6 ประโยค ได้เข้ามาเป็นผู้จัดประโยชน์วัดพระมหาธาตุ ฯ เมื่อ พ.ศ. 2522–2524 ได้ใช้เวลาว่างรวบรวมและเรียบเรียงขึ้นอีก ได้ค้นคว้าจากตำราหนังสือต่าง ๆ อ้างอิงไว้มากพอสมควรทั้งสองเล่มนี้ มิได้ผ่านกรรมการวัด แต่ได้อ่านแล้วมีความคล้ายคลึงกับตำนานก่อน ๆ

ทางวัดพระมหาธาตุ ขอขอบใจผู้ใช้ความพยายามรวบรวมหนังสือเล่มนี้ให้เป็นเล่ม ขึ้นได้และเล่มอื่น ๆ ที่มีผู้เจตนาดีพยายามรวบรวม และเรียบเรียงรักษาตำนานพระบรมธาตุฯ แห่งนี้ไว้มิให้สูญหาย ทั้งง่ายแก่ผู้สนใจที่จะทราบประวัติของพระบรมธาตุฯ นครศรีธรรมราช ยิ่งขึ้น

ยุติด้วยอายุของพระบรมธาตุแห่งนี้ อายุไม่ต่ำกว่า 1200 ปี จากหลักฐานหลายแห่ง และเป็นโอกาสดีที่ตรงกับครบรอบ 200 ปี ฉลองกรุงรัตนโกสินทร์

ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ขออุทิศแรงกายแรงใจกุศลเจตนาที่ใช้เวลาว่างอุส่าห์พยายามส่วนนี้ให้แก่ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ และบรรพชนผู้ก่อสร้างอุปถัมภ์บูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ ขอวิญญาณของท่านจงประสบความสุขตามคติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ เทอญ.

พระเทพวราภรณ์

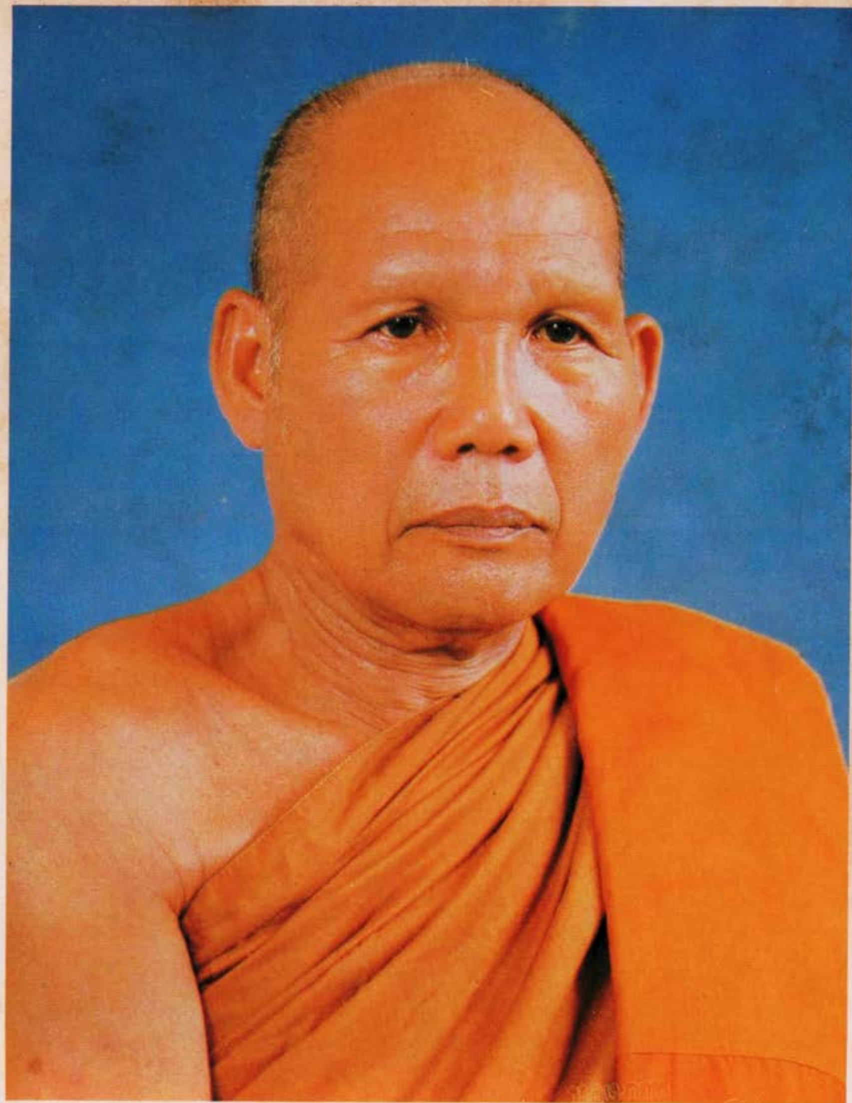
(พระเทพวราภรณ์)

เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ.)

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

1 มกราคม 2531

พระเทพวราภรณ์

เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธ.)

ประวัติ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชั้นและตำบลที่ตั้ง

วัดพระมหาธาตุฯ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองโบราณที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช หน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออก เป็นวัดที่เก่าแก่มาก มีความสำคัญมาแต่โบราณกาล เดิมเรียกว่า "วัดพระบรมธาตุ" ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2458 ให้เรียกว่า "วัดพระมหาธาตุ"

อาณาเขตเนื้อที่

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในปัจจุบันมีเนื้อที่ 25 ไร่ 2 งาน มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จดโรงเรียนวัดพระมหาธาตุ	กว้าง 3 เส้น
ทิศใต้	จดถนนพระลาน	กว้าง 3 เส้น
ทิศตะวันออก	จดถนนราชดำเนิน	ยาว 8 เส้น 10 วา
ทิศตะวันตก	จดถนนพระบรมธาตุ	ยาว 8 เส้น 10 วา

ประวัติความเป็นมาของวัด

วัดพระมหาธาตุ แต่เดิมมาไม่มีพระภิกษุอยู่ประจำเพราะครั้งแรกจัดเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนวัดที่พระสงฆ์อยู่อาศัยบริเวณรอบๆ วัดพระมหาธาตุมีโดยรอบทั้ง 4 ทิศ คือ

ทิศเหนือ มีวัดพระเดิม วัดมังคุด (สองวัดนี้รวมเข้ากับวัดพระมหาธาตุแล้ว) และวัดโรงช้าง (ร้างแล้ว)

ทิศใต้ มีวัดพระลาน วัดโคกธาตุ วัดท้าวโคตร วัดไฟไหม้ วัดศพ (สองวัดนี้รวมเข้ากับวัดท้าวโคตร) และวัดชายนา

ทิศตะวันออก มีวัดดิ่งดง วัดธรมาวดีและวัดสิงห์ (สามวัดนี้ร้างแล้ว) วัดสระเรียง วัดหน้าพระบรมธาตุและวัดหน้าราหู (รวมเข้ากับวัดหน้าพระบรมธาตุ)

ทิศตะวันตก มีวัดพระนคร วัดแม่ชี (ร้างแล้ว) และวัดชลเฉนียน (วัดชายคลอง)

การบำรุงรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานภายในวัด เจ้าผู้ครองนครร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นครั้งคราว และเจ้าผู้ครองนครในสมัยนั้น ๆ จะได้ตั้งตำแหน่งสมณศักดิ์ให้พระสงฆ์รับภาระขึ้นโดยเฉพาะ คือตำแหน่งพระครูเหมเจติยานุรักษ์เป็นหัวหน้า และมีผู้ช่วยอีก 4 รูป คือ พระครูกาแก้ว มีหน้าที่รักษาและรับผิดชอบพระบรมธาตุทางทิศบูรพา พระครูการาม มีหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศทักษิณ พระครูกาชาด มีหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศประจิม พระครูกาเดิม มีหน้าที่

รักษาพระบรมธาตุทางทิศอุดร แต่ตำแหน่งพระครูทั้ง 4 นี้ก็ไม่ได้เข้าจำพรรษาในบริเวณองค์พระบรมธาตุ ยังคงจำพรรษาอยู่ในวัดเดิมของตน แต่มีหน้าที่ดูแลรักษาพระบรมธาตุร่วมกัน

เมื่อ พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ทรงเห็นว่าสมควรมีพระสงฆ์มาดูแลวัดพระมหาธาตุเป็นประจำ จึงรับสั่งให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลฑิฆัมพรกรมหลวง–ลพบุรีราเมศร์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีพระครูวินัยธร (นุ่น) เป็นหัวหน้าให้มาจำพรรษาดูแลรักษาวัด จึงมีพระสงฆ์อยู่ประจำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน และได้รับพระราชทานนามว่า "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร" เมื่อ พ.ศ. 2458

ความสำคัญของวัด

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุ จุดเด่นอยู่ที่พระเจดีย์องค์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทุกวันจะมีพุทธศาสนิกชนจากที่ต่างๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เดินทางมาสักการะบูชาเป็นประจำ บางพวกได้จัดผ้าแห่แหน กันมา เพื่อพาขึ้นไปหุ้มห่อพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำเครื่องประดับ

ตกแต่งมี ปิ่นปักผม สร้อย แหวน ตุ้มหู เข็มขัด เงิน นาค และทอง มาถวายไว้เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองมาถวายเป็นพุทธบูชาบ้าง ดังนั้นวัดพระมหาธาตุ จึงมีศิลปวัตถุโบราณหลายร้อยหลายพันชิ้น และเป็นปูชนีย-สถานคู่บ้านคู่เมืองตลอดมา

ตำนานและประวัติของพระบรมธาตุเจดีย์

ภาคพิเศษ

ตอนแจกจ่ายถวายพระบรมสารีริกธาตุแก่พระยามหากษัตริย์และพระมหาพราหมณ์ 8 พระนคร ระยะกาลประมาณ พ.ศ. 1-852

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ณ สาลวโนทยานกรุงโกสินาราราชธานีล่วงแล้ว 7 วัน ได้ถวายพระเพลิงศพแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยังเหลือแต่พระ-บรมสารีริกธาตุ บรรดาพวกพระยามหากษัตริย์และมหา-พราหมณ์ 7 พระนคร ได้ส่งราชทูตและพราหมณ์ทูตมาสู่เมืองกุสินารา เข้าเฝ้าเจ้ามัลลกษัตริย์เชิญพระราชสาส์นตามบัญชาว่า "สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นกษัตริย์สมมติวงศ์ (และเป็นวิสุทธิวงศ์) และเราทั้งหลายก็เป็นขัตติยราชอันอุดม (และข้าพระองค์ก็เป็นพราหมณ์ชาติสูงมหาศาล) เราทั้งหลายสมควรอยู่ที่จะได้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วจะได้นำไปประดิษฐานไว้ในพระสถูป กระทำมหกรรมสักการะบูชาให้มโหฬารไพศาล" ดังนี้ถวายอักษรสารแด่เจ้ามัลลกษัตริย์แล้ว ประชุมเป็นคณานิกรหนาแน่นคับคั่งคอยฟังข่าวกันอยู่ ณ กรุงกุสินารา

ลำดับนั้น เจ้ามัลลกษัตริย์ทรงดำริห์ว่า ชรอยพระพุทธองค์จะทรงเห็นอำนาจแห่งประโยชน์เกษมสุข สมบัติประจักษ์ชัดด้วยด้วยพระญาณแล้วเป็นแม่นมั่น จึงสู้ทรงพระอุตส่าห์เสด็จพระพุทธดำเนินจากปาวานครโน้นมา เสด็จดับขันธ์ปรินิพานในคามเขตของเรา ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่เรา คงจะไม่ให้เราได้รับความทุกข์อันตราย เพราะส่วนพระบรมสารี–ริกธาตุทั้งหลายนั้นจะไม่มีเป็นมั่นคง เรามาปฏิบัติอนุโลมตามพระพุทธานุมัติอยู่ฉนี้เป็นการดีกว่า สามารถจะป้องกันศัตรูให้สงบ ไม่กล้ากำเริบทำสงครามสัปประหารได้ มัลลกษัตริย์ทั้งหลายนั้นไม่ได้สันนิษฐานในการจะแบ่งปัน และเชื่อมั่นในพระตถาคตเจ้า เป็นความเชื่อมั่นในพระหฤทัยอยู่อย่างนั้นจึงได้ตรัสแก่ฑูตานุฑูตทั้ง 7 พระนคร ดังพระวาจามีอยู่ว่า "สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานในคามเขตแห่งเรา เราทั้งหลายจักไม่แบ่งปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุให้" ดังนี้เป็นสุรนาถขึงขัง ไม่โอนอ่อนผ่อนปรนที่จะแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุถวายแก่เจ้าพระนครพระองค์ใดเลย ฝ่ายฑูตานุฑูตนิกรหมู่ใหญ่ทั้ง 7 พระนครนั้น ก็มิได้ท้อถอยจวนเจียนจะเกิดวิวาท เป็นสงครามสัปประหารใหญ่

กาลครั้งนั้น มีโฑณพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่มีปัญญาสามารถฉลาดในการผ่อนผันให้ถูกต้อง ตามคดีโลกคดีธรรมมีถ้อยคำสุภาษิต เป็นที่เชื่อพึ่งของประชาชนสามารถจะแสดงเหตุห้ามวิวาทโกลาหลให้สงบโดยสามัคคีธรรม ครั้นได้ฟัง

สุรนาทฮึกห้าวแห่งมัลลกษัตริย์เช่นนั้น จึงดำริห์เห็นว่า ซึ่งมัลลกษัตริย์จะมาขัดขวางไว้ ไม่ปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุถวายแก่เจ้าพระนคร ซึ่งส่งทูตมาขอนั้นไม่ชอบ เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็มิใช่สายโลหิตเผ่าพันธุ์แห่งเราทั้งหลาย พวกเราทั้งหลายได้นับถือพระพุทธองค์ ก็ด้วยเป็นพระบรมครูผู้สอนข้อปฏิบัติ ถึงแม้นสามัญตราชทั้งหลายที่มาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุในครั้งนี้ ก็เพราะอาศัยธรรมคำสอนข้อปฏิบัติ จึงได้เลื่อมใสนับถือพระพุทธองค์ เมื่อมัลลกษัตริย์ไม่ยอมแบ่งถวายส่วนพระบรมสารีริกธาตุ เป็นการตัดไมตรีไม่ควรเลย อนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนไม่ให้พวกเรารบราฆ่าฟันกัน โอวาทานุสาสนีของพระพุทธองค์ เป็นไปโดยทรงขันติธรรมและสามัคคีธรรม ไกลจากวิหิงสาและอาฆาต

อนึ่ง เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ชนทั้งหลายเป็นอันมาก ได้เห็นได้บูชาสักการะพระพุทธองค์ในที่ต่างๆ ครั้งนี้พระองค์ได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุนี้แล จะได้เป็นที่ไหว้กราบสักการะบูชาอยู่สิ้นกาลนาน ท่านโฑณพราหมณ์คิดดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวสุนทรพจน์ในท่ามกลางที่ประชุมกัน ณ ที่นั้นว่า "ขอคณานิกรเจ้าผู้เจริญจงฟังวาจาอันจะต้องทำตามโดยส่วนเดียวของข้าพระองค์ครั้งนี้ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เบิกบานแล้วด้วยสรรพคุณเป็นสรณะที่พึ่งแห่งพวกเราทั้งหลาย พระองค์เป็นขันติวาส

กล่าวสรรเสริญขันติธรรมความอดกลั้น ทนต่อพาหิรทุกข์และกำลังกิเลส การที่จะมาปรารภส่วนพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์เป็นมูลเหตุแล้ว จะมาทำสัปประหารต่อสู้กันด้วยศาสตราวุธ เป็นสงครามขึ้น ไม่ดีไม่งามเลย ข้าแต่พระองค์ผู้กษัตริย์เจ้าผู้เจริญ บรรดาเราทั้งปวง ทั้งเจ้านครเดิมและต่างราชธานี จงพร้อมพรักสามัคคีชื่นชมเกษมศานต์ แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ให้เสมอกันทุกพระนครเถิด ขอเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในพระสถูปเจดีย์ให้แพร่หลายทั่วไปทุกทิศานุทิศ จะได้ให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่เหล่าประชาชนทวยราษฎร์ทั่วถ้วนสิ้นกาลนาน มหาชนผู้เลื่อมใสแด่พระพุทธองค์มีมากมายล้นเหลือที่จะคณนา" ดังนี้

ลำดับนั้นพระยามหากษัตริย์พราหมณ์ และคณานิกรที่มาประชุมกันอยู่ในสาลวโนทยานกรุงโกสินารา ได้สดับมธุรสวาจาก็ทรงอนุมัติเห็นชอบในสามัคคีธรรม พร้อมกับมอบธุระให้โทณพราหมณ์เป็นอธิบดี แบ่งสันปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุ ฝ่ายโทณพราหมณ์ได้รับบัญชาแล้วได้แจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุที่เป็นภินนธาตุ ตวงด้วยทนานถวายแก่พวกพระยามหากษัตริย์ พวกพราหมณ์ และแก่พุทธมามกะทั้งหลายโดยทั่วกัน ในวันนั้นยังมีพระอรหันต์องค์หนึ่ง นามว่าพระเขมเถระ ได้เข้าญาณสมาบัติ ทราบด้วยอนาคตตังสญาณว่า พระพุทธศาสนาจักรุ่งเรืองในภาคกลาง ภาคใต้ของชมพูทวีป (อินเดียตอนกลางและตอนใต้) และจะเคลื่อนย้ายไปสู่สุวรรณทวีป (ประเทศไทย)

พระเถระจึงเข้าไปอัญเชิญพระทันตธาตุ คือพระเขี้ยวแก้ว-เบื้องขวาและพระเขี้ยวแก้วเบื้องซ้ายอย่างละ 1 องค์ ออกจากจิตกาธาร เพื่อนำไปถวายพระเจ้าพรหมทัตกษัตริย์แคว้นกลิง-คราษฎร์ ผู้มีอำนาจเดชานุภาพมากในดินแดนภาคกลางของชมพูทวีปในเวลานั้น เพื่อเป็นปูชนียวัตถุมิ่งขวัญสำหรับพุทธศาสนิกชนได้สักการะบูชาทั่วกัน เพราะดินแดนส่วนนั้นมิได้รับแจกพระบรมสารีริกธาตุจากโฑนพราหมณ์

พระทันตธาตุได้ประดิษฐานและเคลื่อนย้ายไปยังนครต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำมหานที ตามความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ เป็นเวลาล่วงเลยมา 800 ปีเศษ ครั้งหลังสุดได้ประดิษฐานอยู่ที่เมืองทันทบุรีอันมีพระเจ้าโคสีหราช ซึ่งมีอัครมเหสีชื่อว่านางมหาเทวี มีพระราชบุตรีชื่อเหมชาลา และพระราชบุตรชายชื่อทนทกุมารเป็นเจ้านครครอบครองต่อมา

ตอนพระทันตธาตุได้ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานที่หาดทรายแก้ว จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในยุคเดียวกันนั้น ประมาณ พ.ศ. 852 ยังมีเมืองเมืองหนึ่งชื่อขันธบุรี อยู่ข้างฝ่ายทิศทักษิณเจ้าเมืองท้าวอังกุศราช พระอัครมเหสีชื่อจันทร์เทวี ได้รวบรวมกำลังทัพยกมาตีเมืองทันทบุรีเป็นศึกใหญ่ เพื่อช่วงชิงพระทันตธาตุ พระเจ้าโคสี-หราชเจ้าเมืองทันทบุรี มีพระทัยปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะไม่ให้พระทันตธาตุตกไปอยู่ในมือข้าศึกซึ่งเป็นพวกทมิฬเดียรถีย์

เพราะทรงทราบดีว่าต้องการทันตธาตุไปทำลาย ตัดกำลังมิให้ศาสนาพุทธตั้งมั่นในลุ่มมหานที แต่เมื่อประมาณกำลังข้าศึกดูแล้วเห็นเหลือกำลังที่จะรับหยุด แต่ก่อนจะออกยุทธ ท้าวโคสีหราชซึ่งมีพระชันษาย่างเข้าวัยชรา ได้รับสั่งกับเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาราชธิดา แล้วเจ้าฟ้าชายทนทกุมารราชบุตรว่าสงครามครั้งนี้หนักนัก ฝ่ายเราเสียเปรียบทุกประตู ถ้าเห็นพระองค์เพลี้ยงพล้ำลงประการใด ในระหว่างศึก เจ้าทั้งสองจงเล็ดลอดหนีออกจากเมือง และเชิญพระบรมธาตุหลบหนีนำไปถวายให้ถึงพระหัตถ์ของพระเจ้ากรุงลังกาให้จงได้ อย่าให้พระบรมธาตุตกไปอยู่ในมือของพวกทมิฬปัจจามิตรเป็นอันขาด แล้วพระเจ้าโคสีหราชทรงวางแผนประกาศสงครามยุทธหัตถี กับพระเจ้าอังกุศราช เฉลิมเกียรติขัตติยราชจอมนักรบ พระเจ้าอังกุศราชซึ่งยังหนุ่มแน่นก็รับคำท้า เพราะทรงเห็นทางได้ชัยชนะโดยไม่สิ้นเปลืองชีวิตไพร่พลเท่าไรนัก ส่วนเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมาร เมื่อรับพระราชโองการของพระราชบิดาแล้ว ก็จัดแจงแปลงปลอมพระองค์เป็นพ่อค้าพานิชย์เชิญพระบรมธาตุซ่อนไว้ในเมาลีเหนือเศียรเกล้า เมื่อสงครามยุทธหัตถีเกิดขึ้นในการสัปยุทธ์ชิงชัยบนคอช้างครั้งนี้ ผลปรากฏว่าพระเจ้าโคสีหราชกษัตริย์เพลี้ยงพล้ำขาดคอช้าง คือถูกพระเจ้าอังกุศราชใช้พระแสงของ้าวฟันถูกพระวรกาย สิ้นพระชนม์บนคอช้างศึกจริงดังคาด เมื่อเจ้าฟ้าทั้งสองได้ทราบข่าวก็หนีออกจากเมืองนนทบุรีไปสู่เมืองท่าใหญ่ ซึ่งชื่อว่าตาระลิมบีติ

โดยสารเรือสำเภาใช้ใบข้ามมหาสมุทร (อ่าวเบงกอล) ไปยังเกาะลังการอนแรมมาในท้องทะเลลึกหลายทิวาราตรี เมื่อจวนจะถึงเส้นทางเดินเรือเข้าสู่เกาะลังกาก็เกิดพายุจัดคลื่นใหญ่ ฝนฟ้าคะนองพัดพาเรือสำเภาเสากระโดงหักพังยับเยิน เกือบจะอัปปางล่มจม ส่วนเรือสำเภาลำเล็กที่ร่วมเดินทางได้อัปปางล่มจมกลางมหาสมุทรจนหมดสิ้น เห็นแต่เรือทรงของเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมาร ซึ่งได้อัญเชิญพระบรมธาตุมาด้วยลำเดียวเท่านั้น ที่ลอยล่องละลิ่วตามลมอย่างสบายผ่านหมู่เกาะอันดามันและเกาะแก่งต่างๆ จนถึงฝั่งตะวันตกของสุวรรณภูมิ ตรงหน้าเมืองตะโกลา (อำเภอตะกั่วป่าเดี๋ยวนี้) เจ้าฟ้าหญิงและเจ้าฟ้าชายก็เสด็จลงจากเรือ ทรงขึ้นฝั่งไปอยู่กับชาวเมืองตะโกลาพอสมควรแก่เวลา ทรงสืบทราบว่าทางฝั่ง-ตะวันออกของสุวรรณภูมิมีเรือสำเภาค้าขายอยู่ที่เมืองตามพรลิงค์ไปมาระหว่างลังกากับสุวรรณภูมิอยู่เสมอ ควรจะเดินทางไปนั้นเพื่ออาศัยเรือของพ่อค้าพานิชย์ เดินทางไปเมืองลังกาต่อไป แล้วเจ้าฟ้าหญิงและเจ้าฟ้าชายทั้งสองพี่น้อง ก็พากันเดินดั้นดงไพรมาหลายเพลา จนมาถึงหาดทรายแก้ว รู้สึกเหน็ดเหนื่อยหิวโหยเป็นกำลังเดินต่อไปไม่ไหว ทั้งสถานที่รโหฐาน ร่มรื่นสบายน่าพักผ่อน เมื่อได้ที่พักอาศัยแล้ว อัญเชิญพระทันตธาตุจากเมาลีลงประทับฝังไว้ที่หาดทรายแก้ว แล้วเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ก็หาที่กำบังพักผ่อนพระวรกาย รอคอยเรือนายพานิชย์จะไปเมืองลังกาต่อไป

กาลนั้นยังมีพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมหาเถรพรหมเทพเดินธุดงค์มาจากอินเดีย มีอภิญญาสมาบัติแก่กล้า สามารถทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้แม่นยำ ได้ทราบข่าวจึงเดินทางมาโดยนภากาศเห็นพระทันตธาตุเปล่งรัศมีโชติช่วงสว่างไสว ก็เข้าไปทำการนมัสการสักการะบูชาพระทันตธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมารเห็นดังนั้น เกิดศรัทธาเลื่อมใสพระภิกษุอรหันต์รูปนี้มาก ก็ออกจากที่กำบังอาศัย เข้าไปหานมัสการพระมหาเถระเจ้าแล้วจึงได้เปิดเผยฐานะอันแท้จริง และเล่าเหตุการณ์เรื่องราวของพระองค์ที่เป็นมาให้ท่านฟังโดยตลอด พระมหาเถระก็ได้อนุเคราะห์ สงเคราะห์ช่วยเหลือ และแนะนำว่าถ้าจะไปเมืองลังกาให้เดินทางไปท่าเรือเมืองตรังฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นท่าเรือใหญ่มีเรือใหญ่ไปมาค้าขายระหว่างเมืองต่างๆ ในภาคพื้นตะวันตกเป็นว่าลังกา และเมืองท่าต่างๆ ริมทะเลประเทศอินเดียและทำนายไว้ว่า ต่อไปเบื้องหน้าราวสองร้อยปีเศษจะมีพระยาองค์หนึ่ง ชื่อพระยาศรีธรรมาโศกราชจะมาสร้างเมืองใหม่ ณ หาดทรายแก้วแห่งนี้และจะทรงสร้างพระเจดีย์สูง 17 วา เพื่อบรรจุพระบรมธาตุไว้สักการะบูชาและได้สั่งเจ้าฟ้าทั้งสองพี่น้องว่าในระหว่างอัญเชิญพระทันตธาตุไปเมืองลังกา หากมีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นระหว่างเดินทาง ขอให้ระลึกนึกถึงท่านจะมาช่วยเหลือดังนี้ แล้วได้ลากลับไป

เจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมาร ทรงนมัสการกราบลาพระมหาเถระ แล้วอัญเชิญพระทันตธาตุขึ้นจากที่ผึ่งห่อใส่เกล้าเมาลีของพระนางตามเดิม ชวนกันออกเดินทางต่อไปถึงท่าเรือเมืองตรัง ได้ขอโดยสารเรือสำเภาลำหนึ่งซึ่งจะไปเมืองลังกา เรือออกแล่นไปถึงกลางมหาสมุทรก็เกิดอัศจรรย์เรือหยุดอยู่กับที่ไม่เคลื่อน นายสำเภาเรียกคนเรือทั้งหมดมาประชุมปรึกษาหารือกัน ลงความเห็นว่าเหตุการณ์อัศจรรย์อย่างนี้แล้ว เพราะสองพี่น้องมาในเรือ ถ้าฆ่าสองพี่น้องโยนทิ้งทะเลเรือคงแล่นไปได้ จึงจับสองพี่น้องจะฆ่า หน่อกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ก็ได้ระลึกถึง พระมหาเถรพรหมเทพให้มาช่วย ทันใดนั้นพระยาครุฑใหญ่บึกกว้างประมาณ 300 วา ได้บินมาที่เรือเหตุอัศจรรย์ก็หายไป แล้วกลายร่างเป็นพระมหาเถรพรหมเทพ พระมหาเถรพรหมเทพจึงได้ชี้แจงให้คนในเรือทราบว่าการที่เรือหยุดอยู่กับที่แล่นไม่ได้นั้น เพราะพระยานาคพาบริวารขึ้นมานมัสการพระทันตธาตุจึงเกิดอัศจรรย์ เจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมาร กราบนมัสการพระอรหันต์มหาเถระเจ้าแล้วทรงกล่าวขอบคุณท่านว่า "เจ้ากูมีพระคุณจริง" แล้วพระมหาเถระได้ลาเจ้าฟ้าทั้งสองกลับหายไป เรือสำเภาก็เคลื่อนลำแล่นไปถึงเมืองลังกา ก็ขึ้นเฝ้าพระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันกษัตริย์กรุงลังกา ถวายพระทันตธาตุและกราบทูลเรื่องราวแต่หนหลังให้ทรงพึงโดยตลอด เมื่อเจ้ากรุงลังกาได้ทรงทราบเรื่องราวโดยละเอียดแล้ว มีความโสมนัสยินดียิ่งนักก็ได้จัดที่

ประทับรับรองเจ้าฟ้าหญิงและเจ้าฟ้าชายเป็นอย่างดี และมีพระราชโองการให้จัดพิธีต้อนรับ และสมโภชน์พระทันตธาตุอย่างมโหฬารยิ่ง ไม่มีครั้งใดในลังกาจะมีพิธีใหญ่โตเช่นนั้น เสร็จพิธีสมโภชน์แล้ว รับสั่งให้สร้างพระเจดีย์บนบรรพต เป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุทั้งสององค์ คือพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาและเบื้องซ้าย ให้เป็นที่สักการะบูชาของประชาชนสืบไป

พระเจ้ากรุงลังกาได้ทรงรับสั่ง ให้จัดตำหนักเป็นที่ประทับอยู่ของเจ้าฟ้าหญิงและเจ้าฟ้าชายทั้งสองพร้อมด้วยนางสนมกำนัลปรนนิบัติอย่างดี เจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมารได้ประทับอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา ต่อมาได้ทราบข่าวว่าเมืองทันทบุรีกู้อิสรภาพคืนมาได้ โดยกษัตริย์ราชวงศ์คุปตะผู้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และจัดให้กษัตริย์ราชวงศ์พรหมทัต อันเป็นต้นพระราชวงศ์ของเจ้าฟ้าทั้งสองปกครองสืบต่อมา พระเจ้ากรุงลังกาได้ตรัสเล่าเรื่องราวสถานการบ้านเมืองในทันทบุรีเวลานี้ได้สงบเรียบร้อยแล้ว เจ้าจงเสด็จกลับบ้านเมืองหรือจะประทับอยู่ในเมืองลังกาสืบไป หรือไม่อย่างไรก็สุดแล้วแต่ความพอพระทัย เจ้าฟ้าชายและเจ้าฟ้าหญิงกราบทูลว่าจะขอกลับไปบ้านเมืองทันทบุรี แต่ขอพระทันตธาตุองค์หนึ่งไปประดิษฐานไว้ ณ หาดทรายแก้วตามคำทำนายของพระมหาเถรพรหมเทพ พระเจ้ากรุงลังกาก็ทรงดำริห์เห็นว่าหาดทรายแก้วซึ่งเป็นที่ฝังพระทันตธาตุชั่วระยะหนึ่งนั้น เป็นมงคลภูมิต่อไปภายหน้า คงจะเป็นเมืองใหญ่มั่นคงสมควรจะนำพระบรมสารี–

ริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไปประดิษฐานให้เป็นที่สักการะบูชาของมหาชนสืบไป ก็รับสั่งให้มหาอำมาตย์จัดการส่งเสด็จและได้คืนถวายพระทันตธาตุเบื้องซ้าย พร้อมกับพระราชทาน พระบรมสารีริกธาตุที่หักย่อย 1 ทนานให้แก่เจ้าหญิงเหมชาลา และเจ้าฟ้าชายทนนกุมาร เพื่อเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ในแหลมสุวรรณภูมิสืบไป ทรงบัญชาให้พระมหาพราหมณ์อำมาตย์ 4 คน เป็นผู้ควบคุมดูแลรักษาช่วยเหลือระหว่างเดินทาง ได้มีพระราชสาส์นถึงเจ้าเมืองทันทบุรีแจ้งเรื่องราวให้ทราบว่า เจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมาร เป็นพระราชธิดาและพระราชโอรสของพระเจ้าโคสีหราชซึ่งทิวงคตในราชการสงคราม จะกลับมาอยู่เมืองทันทบุรี ขอให้ต้อนรับอนุเคราะห์อุปถัมภ์ให้อยู่เป็นสุขสบายด้วย แล้วได้ให้จัดกระบวนอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและเจ้าฟ้าทั้งสองขึ้นสู่เรือสำเภาใหญ่ เคลื่อนกระบวนจากเมืองลังกาแล่นตรงไปสู่ท่าเรือหาดทรายแก้ว เมื่อถึงแล้วได้ทำพิธีอัญเชิญพระทันตธาตุ และพระบรมสารีริกธาตุครึ่งทนานขึ้นสู่หาดทรายแก้ว แล้วมหาพราหมณ์ทั้ง 4 ให้ทำก่อเจดีย์อัญเชิญพระทันตธาตุและพระบรมสารีริกธาตุครึ่งทนาน บรรจุลงในผอบแก้วประดิษฐานในแม่ขันทองคำ แล้วนำลงฝังภายในเจดีย์ ณ รอยเดิมที่เจ้าฟ้าชายทนทกุมารและเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาเคยฝังพระทันตธาตุไว้ ทำพิธีไสยเวทย์ผูกภาพยนต์เป็นกา 4 ฝูง คือกาสีขาว 1 ฝูง เรียกว่า กาแก้ว เฝ้ารักษาอยู่ทางทิศตะวันออก

กาสีเหลือง 1 ฝูง เรียกว่า การาม เฝ้ารักษาอยู่ทางทิศใต้ กาสีแดงเรียกว่า กาชาด เฝ้ารักษาอยู่ทางทิศตะวันตก และกาสีดำเรียกว่า กาเดิม เฝ้ารักษาอยู่ทางทิศเหนือ ให้เฝ้ารักษาอยู่ไม่ให้เกิดอันตรายใด ๆ ขึ้น เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 854 ส่วนพระบรมสารีริกธาตุอีกครึ่งทนาน เจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมารได้อัญเชิญไปเมืองทันทบุรี ประทับอยู่ด้วยความสุขสบายอยู่ตลอดพระชนชีพ

ตอนพระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงสร้างพระมหาธาตุเจดีย์
จังหวัดนครศรีธรรมราช

เมื่อเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลา และเจ้าฟ้าชายทนทกุมาร ได้ก่อพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่หาดทรายแก้วนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 854 ในช่วงระยะ พ.ศ. 858–1300 ภูมิประเทศก็ได้หมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ไปตามสภาพเหตุการณ์ หาดทรายแก้ว ก็มีคลื่นซัดสาดพาเอาโคลนทรายขึ้นทับถมเจดีย์ จนกลายเป็นหาดทรายที่ราบเรียบ ไม่มีร่องรอยให้เห็นเจดีย์ ป่าไม้ก็ขึ้นเจริญงอกงามใหญ่โต จนเป็นป่าดงไม่มีใครสนใจ พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพราะในยุคนั้นมีผู้คนประปรายห่างๆ จำเนียรกาลผ่านมาได้มีพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เป็นกษัตริย์ครอบครองกรุงศิริธรรมนคร หรือหงษาวดีเจริญรุ่งเรืองมาก ต่อมาในเมืองเกิดไข้ยุบล มหายักษ์ มาทำอันตรายไพร่พลล้มตายเป็นอันมาก พระศรีธรรมโศกราชได้เรียกบาคู

ทั้ง 4 มาประชุมปรึกษาหารือ ลงความเห็นกันว่าควรอพยพไปเสียจากเมืองนี้ ทรงสั่งให้พระประยูรญาติราชบริพารและประชาราษฎร์ลงเรือต่างๆ หนีไข้ แล่นออกจากเมืองเดินทางมา 7 เดือน ถึงเขาชวาปราบ (อยู่อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่) ให้ตั้งที่นั้น แล้วสร้างวัดสระเรียง ซึ่งตั้งอำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในระหว่างนั้นมีพราน 8 คน คนหนึ่งชื่อพรานพรหมสุริยะตามเนื้อมาริมทะเลถึงหาดทรายแก้ว พบดวงแก้วดวงหนึ่งโตเท่าผลหมากสุก มีลักษณะสดใสสวยงามลักษณะประหลาด ตามตำนานกล่าวไว้ว่าพระยานาคได้นำมาถวายพระบรมธาตุไว้เป็นพุทธบูชา จึงได้เก็บไปถวายพระศรีธรรมโศกราชรับแล้วตั้งแก้วไว้ในท้องพระโรง (แก้วดวงนี้เข้าใจว่าอยู่ในพานสัมฤทธิ์บนยอดพระมหาธาตุเจดีย์) แล้วกราบทูลว่าแก้วดวงนี้เก็บได้ที่หาดทรายแก้ว และหาดทรายนั้นกว้างยาวมีน้ำล้อมอยู่รอบ พระศรีธรรมโศกราชก็ให้พรานพรหมสุริยะนำบาคูทั้ง 4 ไปดูที่นั้น บาคูทั้ง 4 ไปถึงแล้วได้เขียนแผนที่ที่นั้นไปถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช จึงได้พาพระญาติวงศ์ไพร่พลเดินทางรอนแรมมา 7 วัน บรรลุถึงหาดทรายแก้วแล้วให้ไพร่พลตั้งทำไร่ไถนาอยู่ ณ หาดทรายแก้วนั้นแล้วทรงปรึกษาหารือบาคูทั้ง 4 วางแผนผังที่จะสร้างเมือง ตกลงให้บาคูทั้ง 4 พร้อมด้วยนายช่างอีก 100 คน ไปเมืองลังกาซึ่งเล่าลือกันว่าเป็นเป็นเมืองสวยงามยิ่งนัก เมื่อนายช่างได้ไปชม และนำแบบแปลนแผนผังเมืองลังกาแล้ว เมื่อตอนกลับ

ได้นิมนต์พระสงฆ์ชื่อ "พระมหาพุทธคำเพียร" กลับมาเฝ้าและรายงานเหตุการณ์ให้ทราบ พระศรีธรรมโศกราชทรงโสมนัสยิ่งนัก ตรัสถามพระมหาพุทธคำเพียร ถึงการสร้างเมืองและพระมหาธาตุเจดีย์ พระมหาพุทธคำเพียรได้ถวายพระพรว่าเป็นที่ทราบกันมาหลายร้อยปีมาแล้ว พระมหาบพิตรจะมาสร้างพระมหานคร และพระมหาธาตุเจดีย์ที่หาดทรายแก้วนี้ตามคำทำนายของพระมหาเถรพรหมเทพ แล้วพระมหาพุทธคำเพียรได้เล่าเรื่องราวให้พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชทรงฟังตั้งแต่ต้นครั้งพระเจ้าโคสีหราชพระราชบิดาของเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลา และเจ้าฟ้าชายทนทกุมารออกสงคราม เพื่อป้องกันพระทันตธาตุไม่ให้ตกไปในมือของพวกทมิฬปัจจามิตร ฝ่ายเดียรถีย์จนตัวตายในสนามรบแล้ว เจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนทกุมารทรงนำพระทนตธาตุหนีลงเรือสำเภา เรือถูกคลื่นซัดพามาขึ้นฝั่งที่เมืองตะโกลา แล้วเจ้าฟ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าฟ้าชายทนท-กุมารทั้งสองพระองค์ เดินทางดั้นดงพงไพรมาถึงที่หาดทรายแก้ว พระมหเถรพรหมเทพได้มานมัสการพระบรมธาตุแล้วได้ทำนายไว้ว่า พระมหาบพิตรจะมาทรงสร้างเมืองและพระมหาธาตุเจดีย์ ณ หาดทรายแก้วแห่งนี้

พระศรีธรรมาโศกราชได้ทรงสดับเรื่องราวแล้ว ทรงโสม-นัสยิ่งนักเกิดศรัทธาปสาทะยิ่งขึ้น ตั้งพระราชหฤทัยแน่วแน่ที่จะสร้างเมืองและพระมหาธาตุเจดีย์ให้สำเร็จตามคำทำนายของพระ

มหาเถรพรหมเทพให้จงได้ แล้วประชุมปรึกษาหารือบาคูทั้ง 4 และพระมหาพุทธคำเพียรวางโครงการสร้างเมือง เมื่อสร้างเมืองเสร็จแล้วได้ทรงตั้งชื่อว่า "เมืองนครศรีธรรมราช" ต่อจากนั้นก็ได้ก่ออิฐถือปูนสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้น ตำนานกล่าวไว้ว่าระหว่างที่กำลังก่อสร้างอยู่นั้นรู้ข่าวว่าพระพุทธสิหิงค์ล่องน้ำลอยมาจากเมืองลังกาถึงเกาะปีนังแล้ว และมาถึงเมืองนครศรี–ธรรมราชส่วนพระบรมธาตุที่พ้าเจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าพ้าชายทนทกุมารฝังไว้ก็ยังหาไม่พบ จึงเอาทองเท่าลูกพิกแขวนคอม้าป่าวประกาศไปทั่วเมืองว่า ถ้าใครรู้ที่ฝังพระบรมสารีริกธาตุอยู่ตรงไหน จะให้ทองเท่าลูกพิก ยังมีผู้เฒ่าคนหนึ่งอายุ 120 ปีแจ้งว่ารู้แห่งที่ฝังพระบรมธาตุ แล้วได้กราบทูลว่าเมื่อข้าพเจ้ายังน้อย บิดาของข้าพเจ้าได้เอาดอกไม้ไปถวายที่นั้น พระศรีธรรมาโศกราชได้ให้คนขุดตอแผ้วถางป่า ก็ขุดพบพระเจดีย์ฝังอยู่ใต้ดิน แต่จะรื้อขุดเอาพระบรมธาตุขึ้นมาไม่ได้ เพราะมีหุ่นยนต์ฝูงกาไล่จิกทำอันตรายอยู่ จะเชิญพระบรมธาตุขึ้นไม่ได้ พระศรีธรรมาโศกราชทรง "เป็นทุกข์ประหรมนักหนา" จึงให้อำมาตย์เอาทองเท่าลูกพิก อีกก้อนหนึ่งแขวนคอม้า ป่าวประกาศว่า ผู้ใดปราบหุ่นยนต์ได้จะให้ทองแก่ผู้นั้น

กาละนั้น ยังมีกะทาชายหนึ่งชื่อ จันที เข้าเฝ้าเล่าความให้ฟังว่า เมื่อบิดายังมีชีวิตอยู่ได้ไปศึกษาวิชาปราบหุ่นยนต์ที่เมืองโรมวิสัย แล้วสักตำราด้วยหมึกดำไว้ที่ขา ทางเมืองโรมวิสัยไม่ต้องการคนต่างด้าวรู้ตำรา จึงใช้หุ่นยนต์มาตัดคอบิดาตาย

ค้นได้เรียนตำรา ซึ่งสักอยู่ที่ศพบิดาได้ พระศรีธรรมโศกราช ทรงโสมนัสยิ่งนัก ประทานทองเท่าลูกพิกแก่กระทาชายแล้ว ให้ลงมือจัดการปราบหุ่นยนต์ กระทาชายนายจันทีจึงได้ไปเก็บใบยาตามตำรามาถอดใส่หุ่นยนต์ หุ่นยนต์ก็สิ้นฤทธิ์ยืนนิ่งอยู่ ตามตำนานกล่าวไว้ว่า การปราบหุ่นยนต์นี้ทำให้พระอินทร์รู้สึกร้อนอาสน์เป็นกำลัง ต้องมีเทวราชโองการให้พระวิษณุ-กรรมลงมาช่วยเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ขึ้นถวายพระศรีธรรมาโศกราช และอยู่ช่วยตกแต่งพระมหาเจดีย์จนเสร็จงานแล้วจึงลากลับ

แต่การสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ในครั้งนั้น สร้างตามความเชื่อพุทธศาสนาฝ่ายมหายานตามแบบสถาปัตยกรรมศรีวิ-ชัย รูปแบบจึงคล้ายคลึงพระบรมธาตุไชยา

เหตุการณ์ทางพุทธจักรช่วงระยะนี้ เมื่อพระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้ก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์เสร็จแล้ว และพระคณะสงฆ์ลังกาวงศ์อันมีพระมหาพุทธคำเพียรเป็นสังฆนายก ได้ออกจาริกนำพุทธศาสนาประกาศพุทธศาสนธรรม แก่ประชาชนในภูมิภาคสุวรรณภูมิ ได้มีประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ยอมรับนับถือเข้าบวชเรียนสืบศาสนาลังกาวงศ์และสร้างวัดให้พระสงฆ์จำพรรษาเล่าเรียนวินัยไตรปิฎก ตั้งรากฐานมั่นคงเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดจนมีปวงชนทั่วๆ ไปในสมัยนั้นกล่าวกันว่า เป็นศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนาทางเอเชียอาคเนย์ และวัดที่สำคัญที่ที่สุดเป็นศูนย์กลางดังกล่าว ก็คงจะเป็นวัดพระมหาธาตุวรมหา

วิหาร ที่ประดิษฐานพระมหาธาตุเจดีย์นั้นเอง ซึ่งปรากฏหลักฐานทางบันทึกของพระภิกษุชาวจีนรูปหนึ่งชื่อ "ลีจิง" จะเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย เมื่อประมาณ พ.ศ. 1214 – 1238 ได้เดินทางผ่านนครศรีธรรมราชสมัยนั้นเรียกว่า "ตามพรลิง" ได้บันทึกไว้ว่าสมัยท่านจาริกถึงนครศรีธรรมราช พระพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองมาก ชาวเมืองล้วนตั้งมั่นในสัจจะศีลธรรม ถึงพร้อมด้วยมงคลธรรมจรรยาทุกประการ ทุกหนทุกแห่งในนครศรีธรรมราชเต็มไปด้วยความสงบสุข ปราศจากเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฝ่ายพระราชาก็ทรงยกย่องบำรุงพระพุทธศาสนามาก หัวใจของพระราชามุ่งแต่การกุศล ในเมืองมีพระภิกษุมากกว่าพันรูป ในใจของพระภิกษุเหล่านั้นมุ่งในการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง นอกจากนี้ภิกษุลีจิงยังได้บันทึกถึงประเพณีการทำบุญของชาวนครศรีธรรมราชไว้อย่างละเอียดอีกด้วย

สมัยบูรณะปฏิสังขรณ์
พระมหาธาตุเจดีย์
ตอน พระเจ้าจันทรภาณุบูรณะสร้างเสริม

ตั้งแต่ระยะช่วงประมาณ พ.ศ. 1196-1800 นั้นปรากฏว่าได้มีผู้มาสถาปนาเป็นพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ในเมืองนครศรี–ธรรมราชหลายพระองค์ ส่วนใหญ่เมืองนครศรีธรรมราช จะมีสภาพเป็นเมืองเจริญรุ่งเรืองกับเมืองร้างสลับกัน เพราะเกิดไข้ห่าทำร้ายประชาชนเป็นครั้งคราว เมื่อใดที่เกิดไข้ห่าเจ้าครองนครก็พาพระประยูรญาติราชบริพารหลีกหนีไป สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ต่างหลบหนีซ่านเซ็นออกจากเมือง กระจายกันไปอยู่ตามป่าดง เมืองที่เคยรุ่งเรืองก็จะกลายเป็นเมืองร้างอำนาจและความรุ่งเรืองที่เคยมีอยู่ก็สลายไป ร้างแล้วก็ตั้งใหม่จึงเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า หลายครั้งหลายหนพระบรมธาตุองค์เดิมซึ่งเชื่อกันว่ารูปแบบศรีวิชัย ซึ่งพระศรีธรรมาโศกราชองค์ที่ 1 ทรงสร้างขึ้นใหม่ในช่วงระยะ พ.ศ. 1300 ก็ปรักหักพังชำรุดทรุดโทรมลงมาก

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 1700–1800 เมืองนครศรีธรรมราชมีกษัตริย์สามพี่น้อง พระเชษฐาที่ทรงครองราชย์ทรงพระนามว่า "พระศรีธรรมาโศกราช" องค์รองชื่อ "จันทรภาณุ" ซึ่งเป็น

พระนามฐานันดรตำแหน่งอุปราช องค์สุดท้ายทรงพระนามว่า "พงษาสุระ"

เมื่อพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชเชษฐาสวรรคต องค์รองที่จันทรภาณุขึ้นเสวยราชย์ เป็นพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชแทน (แต่คนทั่วไปและตำนานมักจะเรียกว่า "พระเจ้าจันทรภาณุ" ครั้นพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชองค์ที่ 2 สวรรคต พงษาสุระก็ขึ้นครองราชย์แทน ทรงพระนามว่า "พระเจ้าศรีธรรมา-โศกราช" เช่นเดียวกัน

ในช่วงกษัตริย์สามพี่น้อง นครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองมากถึงขีดสุดทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักร ในสมัยพระศรีธรรมาโศกราชองค์ที่ 2 (พระเจ้าจันทรภาณุ) มีหลักฐานหลายแห่งทั้งของลังกาและอินเดียยืนยันว่า กษัตริย์พระองค์นี้ได้รวบรวมไพร่พลทั้งสิบสองเมือง ทรงยกกองทัพไปตีเมืองลังกาและได้เมืองไว้ในครอบครอง ตลอดแหลมมลายูเรียกว่า "เมืองสิบสองนักษัตร"

เมืองขึ้นทั้งสิบสองเมือง ของนครศรีธรรมราชประกอบด้วยเมืองต่อไปนี้ คือ

1. **เมืองสายบุรี ใช้ตราหนูนามปีชวด เป็นตราเมือง**
2. **เมืองปัตตานี ใช้ตราวัวนามปีฉลู เป็นตราเมือง**
3. **เมืองกลันตัน ใช้ตราเสือนามปีขาล เป็นตราเมือง**
4. **เมืองปะหัง ใช้ตรากระต่ายนามปีเถาะ เป็นตราเมือง**

5. เมืองไทรบุรี ใช้ตรางูใหญ่นามปีมะโรง เป็นตราเมือง
6. เมืองพัทลุง ใช้ตรางูเล็กนามปีมะเส็ง เป็นตราเมือง
7. เมืองตรัง ใช้ตราม้านามปีมะเมีย เป็นตราเมือง
8. เมืองชุมพร ใช้ตราแพะนามปีมะแม เป็นตราเมือง
9. เมืองบันทายสมอ ใช้ตราลิงนามปีวอก เป็นตราเมือง
10. เมืองสงขลา ใช้ตราไก่นามปีระกา เป็นตราเมือง
11. เมืองตะกั่วป่า ใช้ตราหมานามปีจอ เป็นตราเมือง
12. เมืองกระบุรี ใช้ตราหมูนามปีกุน เป็นตราเมือง

เมืองนครศรีธรรมราชนั้น เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจใช้รูปดอกบัวเป็นตราประจำเมือง

ทางศาสนจักรพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์ภก ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงและบูรณะส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก โดยได้ทรงจัดส่งพระภิกษุสงฆ์ไทยไปศึกษาพระธรรมวินัยที่เมืองลังกา นิกายหินยาน เพราะในขณะนั้นพระพุทธศาสนานิกายหินยาน เจริญมากในเมืองลังกา พระสงฆ์ไทย พม่า มอญ ลาว และเขมร ได้ออกเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนานิกายหินยานในเมืองลังกากันมาก เมื่อพระสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชไปศึกษากลับมานครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 1700 ก็ชักชวนพระภิกษุชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช เรียกว่าพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ระยะนั้น ภิกษุชาวลังกาได้ร่วมมือช่วยเหลือพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) บูรณะ

เสริมสร้างให้เป็นไปตามแบบลังกา โดยก่อสถูปแบบลังกาครอบเจดีย์องค์เดิม แต่การบูรณะพระบรมธาตุในครั้งนั้นก็ยังไม่บริบูรณ์แบบอย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ยังได้มีการบูรณะเสริมสร้างพระวิหารโบราณสถานต่างๆ ต่อเติมมาอีกหลายสมัยจนกว่าจะบริบูรณ์แบบดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้

แต่อย่างไรก็ตามในสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ได้มีการกำหนดในบริเวณรอบๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเขตพุทธาวาส และมีการจัดระเบียบคณะสงฆ์เป็น 4 คณะ โดยยึดเอาแบบแผนจากภาพยนตร์ ที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นนัย คือ คณะกาแก้ว กาชาด การาม และกาเดิม สงฆ์หัวหน้าคณะ เทียบที่สังฆราชการปกครองสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราช ได้ใช้ระเบียบเดียวกันนี้ติดต่อกันมาโดยตลอด (เมืองไชยาและเมืองพัทลุงก็รับเอาระเบียบเดียวกันนี้ไปใช้ด้วย) จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชาคณะกาแก้ว กาชาด การาม และกาเดิม ของเมืองนครศรีธรรมราช จึงมีฐานานุกรมเป็นพระครู

ในสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ได้มีการบูรณะวัดวาอารามและพระบรมธาตุอย่างจริงจัง บ้านเมืองสงบร่มเย็นมาก ประชาชนประกอบแต่กรรมดีมีศีลธรรม จึงทำให้ชาวเมืองใกล้เคียง เกิดศรัทธาในพระบรมธาตุเจดีย์ต่างก็เดินทางมุ่งหน้าทำบุญที่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช มีการนำทรัพย์สินเงินทองมาถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อบูรณะ

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไม่ทัน เพราะบูรณะเสร็จเสียก่อน จึงผูกปริศนาอธิษฐานฝังทรัพย์สินบูชาไว้ตามถ้ำตามเขา ริมน้ำ และสร้างวัดขึ้นในที่ต่างๆ โดยทั่วกัน

ด้วยเหตุที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นที่รวมแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน บริเวณองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (คือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) จึงเป็นที่รวมและเป็นจุดกำเนิดของประเพณีและพิธีกรรมของหลวง และของราษฎร์มาตั้งแต่โบราณและปฏิบัติสืบต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีให้ทานไฟ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีแห่พระพุทธสิหิงค์ในวันสงกรานต์ ประเพณีทำบุญในงานเดือนสิบ ประเพณีตักบาตรธูปเทียน ประเพณีลากพระ พระราชพิธีทำเงินตรานโม พระราชพิธีสวดอาฏานาขับไล่แม่มด พระราชพิธีจรดพระนังคัล พระราชพิธีโล้ชิงช้า เป็นต้น ซึ่งประเพณีและพระราชพิธีเหล่านี้สันนิษฐานว่า น่าจะมีจุดกำเนิดในสมัยพระเจ้าสามพี่น้องเป็นต้นมา

หลักศิลาจารึกที่ 24 แห่งประชุมศิลาจาลึกภาค 2 บันทึกยกย่องพระเกียรติพระเจ้าจันทรภาณุไว้ถึง 5 ประการ คือ

1. ศรีฆนศาสนาคุรสุภท่ ทรงประพฤติประโยชน์ล้ำเลิศแก่พระศาสนาอันมั่นคง

2. จันทรภาณุ มทนะ ศรีธรมฺมราชา ทรงมีพระจริยาวัตรนิ่มนวล และองอาจราวกับพระจันทร์และพระอาทิตย์ ทรงเป็นพระราชาประกอบด้วยศิริและธรรมะ

3. ธรฺมฺโสกสมานนีตินีปุนะ ทรงมีพระปรีชาเยี่ยมล้นด้วยนิติศาสตร์ เสมอด้วยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชมหาราช แห่งอินเดีย และพระเจ้าศรีมหาราชาธิราชธรรมาโศกราช ศรีธรรมราชที่ 6 แห่งตามพรลิงค์

4. ปญฺจาณทวํ สาธิป ทรงเป็นหัวหน้าพระราชวงศ์ชายทั้งห้า

5. ภุชพลภิมเสนชฺยายนส สคลมนุสฺเย ปุณฺยานุภาเวน พลฺวโลกปฺรสิทธีกีรตติธร........ทรงมีพระพลังกล่าวได้ว่า เสมอด้วยพระพิมพิเสน ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่พระองค์ทรงบำเพ็ญแก่มนุษย์ทั่วไป จึงมีพระเกียรติประสิทธิ์เลื่องลือไปในโลก

และในสมัยสุโขทัยตอนต้นนั้น นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรอิสระที่ทรงอิทธิพลมาก มีหลักฐานว่าพระเจ้าจันทรภาณุแห่งนครศรีธรรมราช ยกกองทัพข้ามทะเลไปตีเมืองลังกาถึงสองครั้ง และได้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์จากลังกามาประดิษฐานในนครศรีธรรมราชด้วย

เมื่อเป็นไมตรีกับสุโขทัย นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่สำคัญต่อสุโขทัยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนาและศิลปวัฒธรรม กษัตริย์สุโขทัยได้อาราธนาพระสงฆ์และเชิญนักปราชญ์ราชบัณฑิต จากนครศรีธรรมราช ไปเผยแพร่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งนครศรีธรรมราชรับมาจากลังกา และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีในสุโขทัยดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุน-

รามคำแหงมหาราช ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 29–30 ว่า"............พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอนทานแก่ มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบไตรปิฎก หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา........" (คำว่า "หลวกกว่า" หมายความว่าเก่งกว่า, เหนือกว่า, มีความรู้มากกว่า)

นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายท่านจึงมีความเห็นว่า สุโขทัยรับศิลปวัฒนธรรมหลายด้านไปจากนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะพุทธศาสนา แล้วภาษาที่พ่อขุนรามคำแหงใช้ในศิลาจารึก ก็เป็นภาษาที่รับไปจากนครศรีธรรมราช เพราะนครศรีธรรมราชมีภาษาใช้มาก่อน จึงนับว่านครศรีธรรมราชมีอิทธิพลต่อสุโขทัยมาก และเจริญมาก่อนสุโขทัย เนื่องจากการติดต่อกับแหลมมลายูทำได้ง่าย ชาวลังกามาตั้งหลักเผยแพร่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ที่เมืองนครก่อนเป็นปฐมชาวเมืองนคร ได้ไปศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาถึงลังกาแล้วบวชตามลัทธิลังกาวงศ์ ขากลับได้นิมนต์พระสงฆ์ชาวลังกามาเป็นจำนวนมากเพื่อเผยแพร่ศาสนา เพื่อพระพุทธ–ศาสนาแบบลังกา เจริญรุ่งเรืองมีชื่อเสียงดังไปถึงสุโขทัย จึงโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ชาวลังกา และนครศรีธรรมราช ไปอบรมสั่งสอนเหตุการณ์ติดต่อ เผยแพร่ทางพุทธศาสนานี้เองทำให้วัฒนธรรมของหัวเมืองปักษ์ใต้ และฝ่ายเหนือได้ใกล้ชิดกันแต่นั้นมา

สมัยบูรณะสร้างเสริมพระบรมธาตุเจดีย์ และวิหารต่าง ๆ ในสมัยกรุงสุโขทัย

เมื่อสิ้นสมัยกษัตริย์สามพี่น้อง คือพระศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าจันทรภาณุและพงษาสุระแล้ว นครศรีธรรมราชและเมืองต่างๆ ในคาบแหลมสุวรรณภูมิก็รวมตัวกันขึ้นเป็นประเทศ มีพระราชาเป็นผู้ครอบครองประเทศ การบูรณะสร้างเสริมครั้งใหญ่ๆ จะกระทำได้ต้องอาศัยพระบารมีของพระราชาและมีการบูรณะเสริมสร้างกันแทบทุกศตวรรษ

การบูรณะสร้างเสริม ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้เป็นพระราชาครอบครองกรุงสุโขทัยประมาณ พ.ศ. 1815–1865 ได้มีพระราชโองการให้นายศรีธนู ออกมาเป็นเจ้าเมืองนครศรี-ธรรมราช ได้มีพระมหาเปรียญทศศรี และพระสงฆ์ทั้งหลายนำเรื่องราวให้ผขาวอริยพงษ์กับนายเวงนำเข้าไปกราบทูลถวาย ได้มีรับสั่งให้นายช่างเอาทองแดงหล่อยอดพระมหาธาตุ บิดทองแล้วตรัสให้สามราชหงส์ออกมาทำบัญชี มอบหมายให้ญาติโยมพระสงฆ์ และเจ้าเมืองสิบสองนักกษัตรบางเมือง มีเมืองกลันตัน เมืองพัทลุง และเมืองตรังเป็นต้น รับไปทำเป็นพวก พวกละ 1–2, 3–5 ห้องบ้าง และ 15–17 ห้องบ้าง ตามกำลังความสามารถ ได้สร้างพระระเบียงโดยรอบพระมหาธาตุเจดีย์ทั้งหมด 165 ห้อง พระพุทธรูป 165 องค์ แล้วทำกำแพงรวมทั้ง 4 ด้าน สร้างวิหารติดกับเจดีย์องค์ใหญ่ 1 หลัง

เรียกว่าวิหารสามจอม ต่อมาเมื่อสร้างพระรูป "พระเจ้าศรี-ธรรมาโศกราช" ไว้ในวิหารหลังนี้ก็มักเรียก "วิหารพระศรี-ธรรมาโศกราช"

ต่อมาในสมัยพ่อขุนเลอไทย ได้รับสั่งให้พระศรีมหาราชมาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ได้บูรณะซ่อมสร้างวิหารหลวงจนสำเร็จ แล้วมีพระบรรทูลให้นายสามจอมทำบัญชีแบ่งที่ดินป่าบริเวณด้านทิศตะวันออก และตะวันตกพระบรมเจดีย์ให้อาณาประชาราษฎร์ทำเป็นสวนเป็นนา ได้เนื้อที่นา 2,199 บิ้ง และเป็นสวนทุเรียน มังคุด และลางสาดอีกหลายร้อยไร่ มีพระราชโองการยกให้ไว้เป็นที่กลับนา สำหรับวัดพระบรมธาตุไว้เพื่อเก็บผลประโยชน์ ดอกผลที่เกิดจากที่นา และที่สวนเหล่านั้นมาบำรุงรักษาเจดีย์วิหารโบราณสถานต่างๆ ห้ามมิให้ข้าราชการทั้งปวงเข้าไปเกี่ยวข้อง กาลต่อมาเมื่อรัฐบาลใช้กฎหมายเก็บภาษีอากรจากประชาชน ทางรัฐบาลได้จัดสรรเงินบำรุงวัดพระบรมธาตุ ปีละ 20,000 บาท ทุกๆ ปีตลอดมาจนบัดนี้

การบูรณะซ่อมสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา

1. ในรัชกาลพระเพทราชา ประมาณ พ.ศ. 2224 รับสั่งให้บูรณะวิหารทับเกษตรและวิหารต่างๆ ที่หักพังชำรุดกับสร้างพระพุทธรูปนั่งสัมฤทธิ์ปางมารวิชัย 1 องค์ เรียกกันว่า "พระเพทราชา"

2. ในรัชกาลพระบรมโกษ โปรดให้ซ่อมแซมทั่วไปและซ่อมประยุกต์ศิลป์ภาพปูนปั้นพุทธประวัติตอนสำคัญ คือตอนออกบรรพชาในวิหารพิเนษกรมด้วย ภาพจึงมองคล้ายฝีมือคนไทยทำมาดั้งเดิม

การบูรณะปฏิสังขรณ์

ในสมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาให้ข้าละอองทุลีพระบาททั้งฝ่ายทหารและพลเรือน จัดการปฏิสังขรณ์วิหารทับเกษตรก่ออิฐถมทรายลาดปูนรอบพระธาตุเจดีย์ ยกพื้นสูง 75 ซม. กว้างประมาณ 1 เมตร เรียกกันว่า "ทางพระเจ้าตาก" และให้บูรณะซ่อมแซมพระอุโบสถวิหารการเปรียญและพระระเบียง ศาลากุฏิ ในพระอารามใหญ่น้อยเป็นหลายพระอาราม สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แล้วให้มีการมหรสพสมโภชเวียนเทียนพระมหาธาตุเจดีย์องค์ใหญ่ในเมืองนครศรีธรรมราชนั้นสามวัน

การบูรณะปฏิสังขรณ์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อ พ.ศ. 2413 ทรงได้เมล็ดพันธุ์โพธิ์มาจากลังกา โปรดรับสั่งให้เพาะพันธุ์เมล็ดส่งไปปลูกตามจังหวัดต่างๆ เช่น นครศรีธรรมราช ได้ปลูกที่วัดพระเดิม และในวิหารโพธิ์ลังกาเป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินวัดพระมหาธาตุ 2 ครั้ง

ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 2-6 กรกฎาคม พ.ศ. 2441 (ร.ศ. 117) พร้อมด้วยสมเด็จเสาวภา ผ่องศรี ตามจดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู เฉพาะตอนกล่าวถึงวัดพระมหาธาตุครั้งนี้

วันที่ 3 เวลาบ่าย 5 โมง เสด็จออกทรงพระราชยานพร้อมด้วยกระบวนนำตาม จากพลับพลาค่ายหลวงเข้าเมืองทางประตูทิศอุดรไปตามทางใหญ่ ถึงวัดพระมหาธาตุเสด็จประทับในวิหารพระธรรมศาลา ทรงจุดเทียนนมัสการถวายพุ่มพระพุทธรูปแล้วทรงประเคนเทียนร้อยแก่พระครูถานานุกรมเปรียญในเมืองนครศรีธรรมราช แล้วทรงประเคนผ้าไตร พระสงฆ์ 20 รูป ครองไตรแล้วสวดพระพุทธมนต์สมโภชพระมหาธาตุแล้วเสด็จวิหารพระม้าซึ่งเป็นทางขึ้นบนชั้นทักษิณพระบรมธาตุแล้วทรงจุดเทียน นมัสการและถวายพุ่มแล้วเสด็จทรงจุดเทียนพรรษา 3 เล่ม บูชาพระบรมธาตุที่ในวิหารแล้วทรงพระราชดำเนินทอดพระเนตร ในบริเวณพระมหาธาตุ และฐานพระศรีมหาโพธิ์ และวิหารเขียน ซึ่งอยู่หลังเดียวกันกับวิหาร

พระม้า แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน แล้วเสด็จประทับที่พลับพลาซึ่งพระครูเทพมุนี (ปาน) ทำขึ้น เป็นพลับพลาหลังคามุงกระเบื้อง ช่อฟ้าใบระกาหน้าบันประดับกระจก ที่วัดพระบรมธาตุนี้ พระครูเทพมุนีได้จัดการปฏิสังขรณ์ ได้ชักชวนชาวเมืองในหัวเมือง แหลมมลายูปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตกทั้งปวง ให้ช่วยด้วยทุนทรัพย์เงินทองสิ่งของและช่วยด้วยกำลังแรง ผู้มีศรัทธามาช่วยเป็นอันมาก ได้ตั้งที่ทำการเป็นการใหญ่ จัดการปฏิสังขรณ์ในบริเวณพระมหาธาตุทั่วไป และได้มีการสมโภชพระมหาธาตุในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ เสด็จประทับที่พลับพลาแล้วเสด็จทอดพระเนตรละคอนที่พลับพลาโรงละคอนอีกแห่งหนึ่ง มีละคอนเล่นเรื่องอิเหนาเป็นละคอนไทยฝึกหัดขึ้นในเมืองนี้

วันที่ 4 เวลากลางวัน เสด็จออกทอดพระเนตรละคอนมโนราห์ มีเล่นถวาย 2 โรง แล้วพระครูเทพมุนีเฝ้ารับสั่งด้วย เรื่องการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เล็กที่รายรอบพระมหาธาตุแล้วทอดพระเนตรแห่ผ้าที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำขึ้นห่มพระมหาธาตุ แล้วพระมหารตนธโช (ม่วง) เฝ้ารับสั่งถามด้วยการเล่าเรียน และพระราชพิธีธรรมเมืองนครศรีธรรมราช สวดพาณยักษ์อย่างทำนองที่สวดกันอยู่ในเมืองนี้ ครั้นเวลาบ่าย 5 โมง เสด็จออกทรงม้าพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ศาลาชำระความ ทอดพระเนตรผู้พิพากษา

ชำระตัดสินความ แล้วเสด็จทรงนมัสการพระพุทธสิหิงค์แล้ว เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนม้าพระที่นั่ง ต่อไปถึงวัดพระบรมธาตุเข้าไปประทับในวิหารพระธรรมศาลา ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้พระมหารตนธโช (ม่วง) เปรียญ 4 ประโยค วัดท่าโพธิ์ เป็นพระศิริธรรมมุนี ที่พระราชาคณะใหญ่เจ้าคณะเมืองนครศรีธรรมราช มีนิตยภัตต์ราคาเดือนละ 4 ตำลึง ให้เลื่อนพระครูเทพมุนีศรีสุวรรณฤบาภิบาล เจ้าคณะเมืองนครศรีธรรมราช ผู้รักษาพระบรมธาตุ มีนิตยภัตต์ราคาเดือนละตำลึงกึ่ง พระราชทานไตรแพรทั้ง 2 รูป แต่ตาลิปัตรแฉกหักทองขวาง สำหรับพระครูเทพมุนีนั้นโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานในกรุงเทพ ฯ ส่งออกมาถวายภายหลัง ขณะพระราชทานสัญญาบัตรนั้นมีพระสงฆ์สวดชยันโต 10 รูป และพระศิริธรรมมุนีถวายยถาแต่ไม่ได้ถวายอดิเรก ครั้นเสด็จการทรงตั้งตำแหน่งยศพระสงฆ์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระมหาธาตุที่วิหารพระม้า แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับในฐานพระมหาธาตุด้านทักษิณ พระครูเทพมุนีได้จัดการที่จะยกจันทันทับเกษตรรอบพระมหาธาตุ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถตามเสด็จพระราชดำเนินไปด้วย ทรงจับเชือกเหมือนกัน แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการจับเชือกต่อไป พราหมณ์โห่คนงานรับและประโคมพิณพาทย์ ยกจันทันด้านทักษิณมุมตะวันออก แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทอด

พระเนตรที่พักพระครูเทพมุนีที่วัดหน้าพระธาตุ ตรงข้ามวัดพระบรมธาตุมีโรงครัว โรงเลี้ยง โรงงานหลายหลังมีผลไม้และของบริโภคต่าง ๆ สำหรับเลี้ยงคนงาน ซึ่งมีผู้เอามาถวายช่วยประดับประดาตกแต่งห้อยแขวนทั่วไป เป็นที่ครึกครื้นน่าชื่นชม แล้วประทับที่กุฎิพระเทพมุนี แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาขึ้นม้าพระที่นั่งที่วัดพระบรมธาตุ เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงค่ายหลวงเวลาทุ่มเศษ

วันที่ 6 เวลาบ่าย 3 โมง ฯลฯ แล้วทรงม้าพระที่นั่งต่อมาตามถนนริมกำแพงด้านตะวันตก มาเลี้ยวเข้าถนนใหญ่ประทับที่วัดพระบรมธาตุ ทรงนมัสการแล้วเสด็จทอดพระเนตรในบริเวณพระมหาธาตุ ทรงพระราชดำริห์ที่จะทรงปฏิสังขรณ์วิหารสามจอมที่อยู่ในบริเวณลานพระมหาธาตุ มีพระเจดีย์ใหญ่ต่อเนื่องจากวิหาร แล้วทรงม้าพระที่นั่งเสด็จประทับที่ศาลหลักเมืองทอดพระเนตรเทวรูป แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาออกนอกกำแพงเมืองผ่านพลับพลาค่ายหลวง มีพระสงฆ์สวดชยันโตที่วัดประตูขาวใกล้พลับพลา

ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2448 ปรากฏในจดหมายเหตุเสด็จประพาสในแหลมมลายู

วันที่ 3 ฯลฯ ครั้นเวลาบ่าย 4 โมงเศษ เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปที่วัดสวนบ้าน ทอดพระเนตรที่ตั้งศพเจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ในรัชกาลที่ 3 กับหม่อมราชวงศ์หญิงมารดาพระยานครศรีธรรมราช แล้วเสด็จประทับในวิหารธรรมศาลา

พระราชาคณะ พระครูถานานุกรมเจริญพระพุทธมนต์เป็นการสมโภชพระมหาธาตุ เวลาค่ำเสด็จกลับพลับพลาประทับแรม

วันที่ 4 เวลาโมงเช้า เสด็จทรงพระรถพระที่นั่งประพาสประทับทรงฉายรูปในระยะเสด็จพระราชดำเนิน จนถึงวัดพระมหาธาตุ พระราชทานอาหารบิณฑบาตรเลี้ยงพระสงฆ์ซึ่งมาสวดมนต์เมื่อวานนี้ แล้วเสด็จทอดพระเนตรในเขตวัดและทรงฉายรูป ประทับเสวยเครื่องว่างที่ในวัด แล้วเสด็จมาประทับในวิหารธรรมศาลา ทรงจุดเทียนนมัสการ แล้วพระสงฆ์ที่ฉันนั้นสวดถวายอนุโมทนาจบแล้วพราหมณ์เวียนเทียนสมโภชเวลาบ่ายโมงเศษกลับมาประทับที่พลับพลาประทับแรม เวลาบ่าย 4 โมงเศษ เสด็จทรงพระรถพระที่นั่งไปประทับ ณ พลับพลา วัดสวนบ่าน ทรงลั่นนาคเพลิงและทรงผักแค พระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ และศพหม่อมราชวงศ์หญิงมารดาพระยานครศรีธรรมราช พระราชทานไตรบังสุกุลศพละ 5 ไตร ผ้าขาวศพละ 10 พับ พระราชทานเพลิงแล้วเสด็จกลับพลับพลาประทับแรม

ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อดำรงค์ราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช 2 ครั้ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างประตูเข้าวัดตรงวิหารธรรมศาลาเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ มีลายปูน

บั้นประดับยอดทำเป็นมหามงกุฎ เมื่อ พ.ศ. 2452 แล้วทรงนมัสการสมโภชพระมหาธาตุตามราชประเพณี

ในสมัยรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชองค์ปัจจุบัน ได้เสด็จวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เมืองนครศรีธรรมราช พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถและพระเจ้าลูกยาเธอ 2 พระองค์ 4 ครั้ง

ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 6–28 มีนาคม 2512 ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงนมัสการ และประกอบพระราชพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ

ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2517 ตอนบ่ายได้เสด็จพระราชดำเนิน ได้เสด็จทรงทำพิธีวิสาขบูชา เดินเวียนเทียนรอบบริเวณวิหารพระระเบียงพระมหาธาตุเจดีย์ และทรงปลูกต้นนนทรีย์ องค์ละ 1 ต้น ที่ข้างประตูกำแพงหน้าพระวิหารหลวง

ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2517 ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกช่อฟ้าพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และทรงเททองหล่อรูปพระพุทธสิหิงค์

ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2523 เมื่อเวลา 14.00 น. ได้เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนีนครศรีธรรมราช อดีตเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

การบูรณะปฏิสังขรณ์ ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน

ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2497 ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ พระวิหารเขียน และวิหารโพธิ์ลังกา เป็นจำนวนเงิน 350,000 บาท (สามแสนห้าหมื่นบาท)

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2499 ได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารธรรมศาลา เป็นจำนวนเงิน 350,000 บาท (สามแสนห้าหมื่นบาท)

ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2513–14 ได้บูรณะปฏิสังขรณ์วิหารพระระเบียง เป็นจำนวนเงิน 2,145,000 บาท (สองล้านหนึ่งแสนสี่หมื่นห้าพันบาทถ้วน)

ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2514 ได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง เป็นจำนวนเงิน 3,050,000 บาท (สามล้านห้าหมื่นบาท)

ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2520 ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ พระวิหารทับเกษตร เป็นจำนวนเงิน 1,000,000 บาท (หนึ่งล้านบาท)

รูปทรงองค์พระบรมธาตุเจดีย์

ที่ พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ทรงก่อสร้างขึ้น

พระเจ้าจันทรภาณุ ทรงบูรณะสร้างเสริม

องค์พระมหาธาตุเจดีย์องค์เดิม ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ได้ทรงสร้างขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ. 1300 เป็นเจดีย์แบบศรีวิชัยตามแบบอย่างฝีมือช่างลัทธิมหายาน ทำพุทธเจดีย์เป็นมณฑป สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดนั้นทำเป็นสถูปและมีเจดีย์เป็นบริวารสี่มุม ดังเช่นมหาธาตุเจดีย์ที่เมืองไชยา ซึ่งยังปรากฏอยู่ แต่ต่อมาเมื่อสมัยพระเจ้าจันทรภาณุ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ได้ทรงเห็นพระมหาธาตุเจดีย์ชำรุดทรุดโทรม จึงได้บูรณะซ่อมสร้าง เมื่อประมาณ พ.ศ. 1770 ปี แต่ไม่ได้ทำอันตรายแก่พระมหาธาตุองค์เดิมคงก่อสถูปแบบลังกาหุ้มเจดีย์องค์เดิมไว้ เหมือนอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะซ่อมสร้างเจดีย์นครปฐมหุ้มครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้ ฉะนั้น

องค์พระมหาธาตุเจดีย์ ที่พระเจ้าจันทรภาณุทรงบูรณะซ่อมสร้างขึ้นใหม่นั้น คือพระบรมธาตุเจดีย์ที่เห็นประจักษ์อยู่บัดนี้ ตั้งอยู่ระหว่างกลางเจดีย์เป็นบริวาร 158 องค์ เป็นรูประฆังคว่ำ ปากระฆังติดต่อกับพื้นกำแพงแก้ว ส่วนใหญ่วัดโดยรอบตรงปากระฆัง 35 วา ส่วนสูงตั้งแต่พื้นดินถึงยอดสุด 37 วา

เป็นขั้นตอนมีระยะดังนี้ ฐานตอนล่างตั้งแต่พื้นดิน ถึงกำแพงแก้วสูง 2 วา 2 ศอก ระยะนี้เป็นตีนธาตุ เรียกกันว่าวิหารทับเกษตร (พระศรีมหาราชา จัดการปลูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1861) ยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ๆ ละ 18 วา 1 ศอก 5 นิ้ว กว้างเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 2 วา มีพระพุทธรูปเรียงรายสวยงามทั้ง 4 ด้าน คือด้านทิศเหนือมีพระยืน 15 องค์ พระนั่ง 7 องค์ ด้านทิศตะวันออกมีพระยืน 14 องค์ พระนั่ง 9 องค์ ด้านทิศใต้ พระยืน 14 องค์ พระนั่ง 9 องค์ ด้านทิศตะวันตกมีพระยืน 11 องค์ พระนั่ง 10 องค์ รวม 92 องค์ เป็นพระพุทธรูปรุ่นสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา และต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนอาสน์พระมหาธาตุเจดีย์ เป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวด้านละ 15 วา 3 นิ้ว มีเศียรช้างยื่นออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์คล้าย ๆ เป็นหัวคานรองรับพระมหาเจดีย์ไว้ มีจำนวน 22 เศียร

ต่อจากวิหารทับเกษตรขึ้นไป เป็นพื้นกำแพงแก้ว กว้างยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ๆ ละ 12 วา 2 ศอก เป็นลานกว้างบนกำแพงแก้วมีใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมรอบ มีฉัตรบังสูรย์กระดิ่งทำเป็นระฆังห้อยใบโพธิ์ เวลาต้องลมแกว่งไกวไปมากระทบมีเสียงดังเห่งห่างวังเวงอยู่เสมอ (ปรากฏสิ่งเหล่านี้ นายบุญศักดิ์ อยู่บ้านปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พร้อมด้วยญาติมิตรพวกพ้อง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2423) มีเจดีย์ 4 องค์ตั้งอยู่มุมกำแพงแก้ว ทำเป็นซุ้มบรรจุพระพุทธรูป

ตอนปากระฆังถึงปล้องไฉน ตั้งแต่ปากระฆังซึ่งจดอยู่กับพื้นกำแพงแก้วขึ้นไป ถึงคอระฆัง 8 วา 1 ศอก ตั้งแต่คอระฆังขึ้นไปถึงปล้องไฉนโตวัดโดยรอบ 11 วา สูง 6 วา 3 ศอก มีรูปพระสาวกยืนเวียนเป็นทักษิณาวัตรประนมมือ 8 องค์ มีนามดังนี้:–

1. พระอัญญาโกญฑัญญะเถระ
2. พระมหากัสปเถระ
3. พระสารีบุตรเถระ
4. พระอุบาลีเถระ
5. พระอานนท์เถระ
6. พระควัมปฏิเถระ
7. พระโมคคัลลานเถระ
8. พระราหุลเถระ

ตั้งแต่หน้าปล้องไฉนถึงบัวคว่ำบัวหงาย สูง 15 วา มีปล้องไฉน 25 ปล้อง ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงประทุมโกษ สูง 4 วา 2 ศอก ตั้งแต่ประทุมโกษถึงกรงแก้ว สูง 1 วา 3 ศอก รวม 6 วา 1 ศอก ตอนระยะนี้ได้จัดทำด้วยความประณีตบรรจงน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก โดยได้หุ้มทองคำเหลืองอร่ามหนาขนาดใบลาน รอยเชื่อมระหว่างแผ่นใช้หมุดย้ำไว้ ส่วนที่หุ้มด้วยทองคำนี้ยังมีสิ่งของทองรูปพรรณนานาชนิด เช่น แหวน กำไล ตุ้มหูทองคำ และนาฬิกาเรือนทอง พระพุทธรูป และของมีค่าอื่น ๆ อีกมาก ผูกร้อยด้วยลวดทองคำตรึงติดอยู่รอบยอดพระ

มหาธาตุเจดีย์ตั้งแต่กรงแก้วไปถึงยอดสุดสูง 3 ศอก และตอนระยะกรงแก้วนี้ได้ประดิษฐ์ ทำด้วยความสูงส่งประณีตบรรจงยิ่งนัก ที่ยอดสุดทำหม้อทองคำโตขนาดฟองไข่ไก่ตั้งหงายไว้บนกำไลหยกรองรับน้ำฝนอยู่บนยอดสุด เมื่อน้ำค้างน้ำฝนตกเต็มอยู่ภายใน ต้องลมแดดแผดเผาเป็นไอกระจายไปทั่วทิศ ไม่ผิดอะไรกับพระพุทธมนต์คราวที่พระองค์ทรงรับสั่งให้พระอานนท์ประพรมกำจัดไข้ห่าที่เมืองไพสาลี นับว่าเป็นศิริมงคลมิ่งขวัญของประชาชนที่เข้ามานมัสการสักการะบูชาภายในรัศมีในเขตพุทธมณฑลยิ่งนัก ในหม้อทองคำทำเป็นคันธงห้อยใบโพธิ์ทองและมีดอกไม้ไหว (ดอกไม้ไหวนี้ประดิษฐ์ด้วยกระดาษบ้างทองบ้าง เอาลวดเล็กๆ ขดทำเป็นก้านไหวๆ) ทำด้วยกระดุมเพชร (กระดุมเพชรนี้เป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ณ นคร) ได้รับพระราชทานในคราว โสกัณฑ์ ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวชิรุณหิศ ในรัชกาลที่ 5 แล้วตกทอดมาเป็น คุณนุ้ย ณ นคร ซึ่งเป็นบุตร ได้มอบให้อาจารย์ แก้วชินจัดขึ้นไว้คราวติดสายล่อฟ้า เมื่อ พ.ศ. 2457) ปักไว้ในหม้อทั้ง 4 ทิศ 4 ดอก

ใต้กรงแก้วทำเป็นพานสัมฤทธิ์เกลี้ยงๆ มีกลีบพานยื่นออกทั้ง 4 ทิศๆ ละกลีบ รองรับอยู่กลางพานทะลุ มีลวดทองแดง 5 อัน ยื่นขึ้นมาจากระหว่างพานที่ทะลุนั้น ดัดให้ผายออกตามขอบพาน 4 อัน แล้วรอบปลายกระพุ่มบัวซึ่งเรียกว่ากรงแก้ว

ลวดทองแดง 4 อันนั้น สวมลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุก อันละ 16 ดวง รวม 4 อัน 64 ดวง ส่วนอีกอันหนึ่งเป็นแก่นกลาง สวมดวงแก้ว 9 ดวง ซึ่งหมายถึงผล 4 มรรค 4 นิพพาน 1 ในพานสัมฤทธิ์นั้นมีดวงแก้วผลึกต่างสีอีกหลายดวง (ดวงแก้วพระยานาค ซึ่งพรานสุริย์เก็บไว้แล้วนำไปถวายพระศรี–ธรรมาโศกราชนั้นตามตำนานกล่าวว่า รวมอยู่ในจำนวนนี้ด้วย) ถักด้วยลวดทองแดงผูกติดไว้เป็นแก่นกลางระหว่างซี่กรง 4 ช่องนั้น มีตะกรุดและลูกประคำศิลา ร้อยด้วยลวดทองคำผูกเป็นตาข่ายกั้นไว้โดยรอบ ตามตำนานกล่าวไว้ว่า ภายในองค์พระบรมเจดีย์มีสระใหญ่ กว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 5 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้าง ๆ ก่อยึดด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้าน และภายในสระใหญ่ ยังมีสระเล็กอยู่กลางสระใหญ่อีกสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา สระนี้บรรจุน้ำพิษนาคอยู่ทั้งสระ ภายในสระมีแม่ขันทองคำลอยอยู่ ภายในขันบรรจุผอบทอง ซึ่งมีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ประดิษฐานอยู่ที่มุมสระทั้ง 4 มีตุ่มใหญ่ 4 ตุ่ม บรรจุทองคำเต็มหนัก 38 คนหาม ตั้งอยู่ทุกมุมสระ อยู่ภายในพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสิ่งลึกลับอัศจรรย์ตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้.

บทสรุป

เรื่องความสำคัญของมหาธาตุเจดีย์

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีความสำคัญยิ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เพราะมีพระบรมธาตุเจดีย์องค์ใหญ่ สูง 37 วา ยอดหุ้มทอง 6 วา 1 ศอก หนาเท่าใบลาน หนัก 800 ชั่ง หรือ 960 กิโลกรัม และยังมีของมีค่านานาชนิด มีเพชรนิลจินดา ตุ้มหู ปิ่นปักผม แหวนทองคำ ร้อยประดับอยู่บนยอดมากมาย มีค่ามหาศาล สูงตระหง่านส่องแสงสง่างาม ทำให้จิตใจปลื้มปีติปรีดาปราโมทย์ มีความสุขซาบซ่านของผู้ได้พบเห็น จัดเป็นทัสนานุตตริยะ การเห็นที่ประเสริฐสูงสุด

การที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้รับการยกย่องเคารพนับถืออย่างสูงส่งจากปวงชนทั้งหลาย เพราะภายในพระบรมธาตุเจดีย์ได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นสยมภู ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เป็นผู้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นพระบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

เมื่อสมัยพระพุทธองค์ดำรงชีพอยู่ ได้เสด็จไปประกาศพรหมจรรย์ คือแบบอย่างแห่งการปฏิบัติอันประเสริฐ บริสุทธิ์

บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะไพเราะในเบื้องต้นไพเราะในท่ามกลาง และไพเราะในที่สุด

บรรดาพระยามหากษัตริย์ และมหาชนทั้งหลาย ได้สดับรับฟังพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์แล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรม เกิดความสว่างไสวในจิตใจ มีความซาบซึ้งตรึงใจในรสพระธรรมคำสอน น้อมใจมอบกายถวายชีวิต ยอมรับนับถือพระพุทธองค์ว่าเป็นบรมครู ไม่มีผู้ใดจะเสมอเหมือน ขอถึงพระพุทธองค์เป็นสรณะที่พึ่งอันสูงสุดไม่มีที่พึ่งอื่นใดจะเทียบได้

พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ล้วนแต่เป็นธรรมโอสถอันประเสริฐ อันวิเศษขนานเอก แก้โรคความซุลมุลวุ่นวายของสังคมโลก ให้เกิดความสงบร่มเย็นเป็นระเบียบเรียบร้อย และแก้โรคจิตใจของแต่ละบุคคลที่ร้อนรุ่มสุมหัวใจจนเป็นโรคประสาทใบ้บ้า หน้ายุ่ง คลุ้มคลั่ง กินไม่ได้นอนไม่หลับ กระสับกระส่าย ให้เกิดความสงบระงับดับร้อนหน้าตาชื่นบาน ยิ้มย่องผ่องใส พูดจานิ่มนวลอ่อนหวาน ละมุนละมัยมีสัมมาคารวะ จุนเจือเกื้อหนุนหยุดการก่อกรรมทำเข็ญ เบียดเบียนให้เพื่อนมนุษย์ได้รับความทุกข์ทรมานเดือดร้อน ทำความทุกข์โศกเศร้าหมองที่ร้อนรุ่มสุมหัวใจให้เหือดแห้งหมดไป มีแต่ความปีติสุขเย็นกายสบายใจ

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว ยังเหลือแต่พระบรมสารีริกธาตุ เหล่าพุทธบริษัทและพุทธมามกะ

ชนทั้งหลายยังยอมรับนับถือพระบรมสารีริกธาตุ ดุจพระพุทธองค์มีพระชนม์ชีพอยู่ ได้จัดสรรปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุแจกจ่ายให้พระยามหากษัตริย์ พราหมณ์พ่อค้า ประชาชนผู้เป็นพุทธมามกะ นำไปบรรจุประดิษฐานไว้ในสถูปเจดีย์เป็นปูชนียสถาน ตามเมืองใหญ่ เมืองน้อย และตามคามนิคมชนบททั่วไป ในอินเดียภาคกลางและภาคใต้ เพื่อที่สักการะบูชาแทนพระพุทธองค์ต่อมา

พระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชทรงตั้งพระราชหฤทัยแรงกล้าได้อุตส่าห์พยายามก่อสร้างขึ้นเพื่อบรรจุประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ ซึ่งได้รับพระเขี้ยวแก้วเบื้องซ้าย และภินนธาตุจากประเทศอินเดียซึ่งพระนางเจ้าหญิงเหมชาลา และเจ้าฟ้าชายทนทกุมารได้ทรงอัญเชิญมาไว้เมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๕๐ จะให้เป็นปูชนียสถานศิริมงคลมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมือง เป็นอนุสาวรีย์ที่กราบไหว้สัก-การะบูชา ของพุทธมามกะทั่วไปและเพื่อให้พระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่หลายตั้งมั่นในสุวรรณภูมิต่อไป และต่อมาก็ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอยู่อย่างสูงสุด จนกลายเป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนตั้งมั่นในศีลธรรม พระสงฆ์ตั้งหน้าศึกษาพระปริยัติธรรมมุ่งมั่นในการปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งปรากฏตามบันทึกพระภิกษุชาวจีน ชื่อ "อี้จิง" ได้บันทึกถึงนครศรีธรรมราช (ประมาณ พ.ศ. 1214–1238) พระพุทธศาสนาใน

นครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองมาก ชาวเมืองตั้งมั่นในสัจจะศีลธรรมถึงพร้อมด้วยมงคลธรรมจรรยาทุกประการ ทุกหนทุกแห่งในนครศรีธรรมราช เต็มไปด้วยความสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฝ่ายพระราชาก็ทรงยกย่องบำรุงพระพุทธศาสนามากมาย หัวใจของพระราชามุ่งแต่การกุศล ในเมืองมีพระภิกษุมากกว่าพันรูป พระภิกษุเหล่านั้นมุ่งในการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ดังนี้

ซึ่งเป็นหลักฐานพยานให้เห็นว่า ถ้าพุทธมามกะประชาชนยอมรับนับถือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งอันสูงสุดปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์แล้วจะได้รับความสุขสงบเย็น ชาวโลกหรือสังคมโลกจะไม่วุ่นวายปราศจากการเบียดเบียนรบราฆ่าฟัน ไม่มีลักปล้นทรัพย์สมบัติ ไม่มีจับคนจับรถไปเรียกค่าไถ่ ไม่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง ไม่มีการก่อกรรมทำเข็ญแก่กันและกันจะมีแต่ความสุขสงบเย็นในที่ทุกสถาน

พระมหาธาตุเจดีย์ จึงเป็นสัญญลักษณ์สักขีพยานว่าในยุคสมัยก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์ ในครั้งกระโน้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด พระยามหากษัตริย์ ราชบริพารข้าราชการอาณาประชาราษฎร์พร้อมเพรียงสามัคคี ช่วยกันก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์ ตั้งมั่นในสัจจะศีลธรรม พระสงฆ์มุ่งมั่นในการ

ศึกษา ปฏิบัติเผยแพร่แนะนำพระธรรมคำสอน บ้านเมืองทุกซอกทุกมุมได้รับแต่สันติสุข เป็นเกียรติคุณฟุ้งขจรไปทั่วทิศานุทิศจนเมืองนครศรีธรรมราชได้สมญานามว่า "เมืองพระ" ติดปากติดคำ จดจำพูดเรียกต่อ ๆ กันมานานหลายร้อยปี จนเกิดป้ายคำขวัญประจำเมืองขึ้นในกาลต่อมาว่า

เราชาวนคร อยู่เมืองพระ
มั่นอยู่ในสัจจะ ศีลธรรม
กอปรกรรมดี มีมานะ พากเพียร
ไม่เบียดเบียน ทำอันตรายผู้ใด

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จึงเป็นโบราณสถานสมบัติชิ้นเอก ยอดเยี่ยมที่บรรพบุรุษได้สละแรงกายแรงทรัพย์ร่วมใจสามัคคีกันก่อสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์ ทะนุถนอม ปกปักรักษาเป็นมรดกตกทอดสืบๆ กันมาหลายชั่วอายุคนนานนับเป็นเวลาพันปีเศษ จำเป็นที่พวกเราเหล่าลูกๆ หลานๆ และอนุชนคนต่อไปจะต้องหวงแหน คุ้มครองป้องกัน อนุรักษ์ให้พระบรมธาตุเจดีย์สถิตย์สถาพรอันยงคงคู่บ้านคู่เมือง เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ร่มจิตร่มใจ เป็นบุญเขต เนื้อนาบุญของปวงชนทั่วโลก ได้กราบไหว้สักการบูชา เป็นสรณะที่พึ่งทางใจตลอดไปชั่วฟ้าดินสลาย

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

โดย อรุณ รอดประดิษฐ์

โบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

1. องค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญอันยิ่งอันดับหนึ่ง เพราะเป็นที่บรรจุประดิษฐาน ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก

2. วิหารพระทรงม้าหรือวิหารพระมหาภิเนษกรณ์ อยู่ติดกับองค์พระมหาธาตุเจดีย์ด้านทิศเหนือ เป็นอาคารที่มีหลังคาเดียวกับวิหารเขียน แต่มีผนังกั้นแบ่งคนละส่วน เดิมมีประตูวงโค้งทั้งสองข้างเดินทะลุติดต่อกันได้ เพิ่งจะมาอุดตันเสียเมื่อตอนใช้วิหารเขียนตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน ชาวเมืองเรียกวิหารนี้ว่า "วิหารพระม้า" ตรงกลางวิหารมีบันไดทางขึ้นไปสู่ลานประทักษิณรอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์ ภายในวิหารที่ผนังด้านนอกตรงข้างบันไดที่จะขึ้นไปสู่ลานประทักษิณ ทั้งสองข้างมีรูปปูนปั้นเป็นรูปเทพยดาและสัตว์ในเทพนิยาย ด้านซ้ายมือตอนบนมีพระพุทธบาทจำลอง 1 รอย ด้านขวามือมีรูปพระหลักเมือง ถัดลงมาตั้งแต่หัวบันไดสร้างไว้เป็นคู่ๆ คือพระทรงเมืองสิงห์ 3 คู่ บนหัวผนังข้างบันไดชั้นบนมีนกอินทรี หรือครุฑ 1 คู่ หมายถึงท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักษ์ ที่เชิงบันไดมียักษ์ 1 คู่ หมายถึงท้าวเวฬุราช และหัวนาค 1 คู่ หมายถึงท้าวทศรถ

รูปสี่จำพวกเหล่านี้หมายถึงท้าวจตุโลกบาลซึ่งคุ้มครองรักษาอยู่

วิหารพระทรงม้า ตามตำนานกล่าวว่านายพลิติ นายพลินุ่ย เศรษฐีเมืองลังกาเป็นผู้สร้าง เศรษฐีทั้งสองคนนี้ต่อมาได้บวช เป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา เหตุที่จะได้มาสร้างเพราะพระเจ้ากรุงลังกา โปรดให้มาช่วยเหลือในการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ แต่มาไม่ทัน เมื่อมาถึงนั้นเขาสร้างกันเสร็จแล้ว จึงสร้างวิหารนี้ถวายแทน ในครั้งนั้นมีบุตรชายของเศรษฐีชื่อ เจ้ามุด เจ้าหมู สองคนพี่น้องเกิดวิวาทกันเรื่องชนไก่ ฆ่าฟันกันตายทั้งคู่บิดาเสียใจอาลัยนักจึงได้เอาอิฐมาตำเคล้ากับปูน ปั้นรูปพระสิทธัตถะ นางพิมพา พระราหุล นายฉันนะ ตลอดจนรูปม้า เทวดา มาร พรหม สร้างเป็นรูปตอนพระพุทธเจ้าเสด็จออกภิเนษกรมณ์ นอกจากนี้ยังได้ปั้นเป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร ติดอยู่กับผนังตรงข้ามกับบันไดในวิหารพระทรงม้าด้วย

ปลายบันไดซึ่งทอดขึ้นไปบนลานประทักษิณ มีบานประตูไม้น่าหลักคู่หนึ่งสลักจากไม้แผ่นเดียว ฝีมือแกะหลักสวยงามมาก บานประตูด้านซ้ายสลักเป็นรูปพระพรหม บานประตูด้านขวาสลักเป็นรูปพระนารายณ์

3. พระวิหารทับเกษตร หรือเรียกว่าพระระเบียงตีนธาตุ ซึ่งหมายถึงพระระเบียงรอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์ มีความยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้านๆ ละ 18 วา 1 ศอก 15 นิ้ว กว้างด้านละ 2 วา

ทั้ง 4 ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ทั้งปูนปั้นและสำริด มีทั้งพระพุทธรูปยืนและนั่งจำนวน 92 องค์ เป็นพระพุทธรูปที่สร้างสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นส่วนมาก รอบฐานพระมหาธาตุเจดีย์ ทำเป็นซุ้มมีหัวช้างออกมาจากฐานพระมหาธาตุเจดีย์ คล้ายกับเป็นขื่อคานรับพระเจดีย์ (เหมือนกับเจดีย์วัดช้างล้อม จังหวัด สุโขทัย) จำนวน 22 ซุ้ม และระหว่างซุ้มช้างมีเรือนแก้วครอบพระพุทธรูปปั้นปางประทานอภัยอยู่ สลับกันไปรอบองค์ พระมหาธาตุเจดีย์ 25 ซุ้ม ซุ้มเรือนแก้วนี้ส่วนใหญ่คงสร้างสมัยอยุธยา แต่ได้รับอิทธิพลศิลปลพบุรี บางซุ้มมีลักษณะคล้ายของสมัยสุโขทัย

นอกจากนี้ในพระวิหารทับเกษตรยังมีธรรมาสน์ทั้ง 4 ด้าน สำหรับพระแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะเป็นประจำ

4. วิหารเขียน อยู่ติดกับวิหารทรงพระม้าด้านทิศเหนือ เหตุที่เรียกว่าวิหารเขียน เพราะเดิมที่เสาและผนังมีภาพลายเส้นหลวงศรีวรวงศ์ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นผู้สร้างเมื่อ พ.ศ. 1919 ภายในวิหารมีพระประธานเป็นปูนปั้นปางมารวิชัยแบบอู่ทอง ในตู้หน้าพระประธาน มีพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ 2 องค์ ทำด้วยทองลูกบวบเป็นพระพุทธรูปของสกุล ณ นคร สร้าง

เมื่อครั้งเจ้าพระยานคร (พัฒน์) ไปตีเมืองไทรบุรีได้รับชัยชนะ จึงมาสร้างพระพุทธรูป 2 องค์นี้ไว้เป็นอนุสรณ์

ปัจจุบันทางวัดใช้วิหารเขียน เป็นพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรักษาสิ่งของขนาดเล็กที่ทำด้วย ทอง เงิน นาก สร้อย แหวน ตุ้มหู กำไล เข็มขัด พระพุทธรูป ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เครื่องลายคราม ฯลฯ พิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุนี้ กรมศิลปากร ได้ประกาศรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ใช้ชื่อว่า "ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑ์สถาน" ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ในปัจจุบันนี้ได้ขยายพิพิธภัณฑ์สถานของวัดออกไปในวิหารโพธิ์ลังกา และอาคารสร้างใหม่ที่ติดกับวิหารคด

5. วิหารโพธิ์ลังกา อยู่ติดกับวิหารเขียนทางทิศเหนือสร้างอย่างวิหารคดรอบปูชนียวัตถุ ปูชนียสถานทั้งหลาย คือสร้างเป็นห้องยาว รูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างยาวด้านละ 12 วาเศษ ตรงกลาง รูปสี่เหลี่ยมจตุรัสนั้น มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ใหญ่ต้นหนึ่ง กล่าวกันว่าเป็นต้นโพธิ์ที่นำมาจากลังกาจึงเรียกชื่อวิหารว่า "วิหารโพธิ์ลังกา" ภายในวิหารใช้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรักษาโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เครื่องปั้นดินเผา ศิลาจารึก ฯลฯ

ตรงประตูทางเข้าวิหารโพธิ์ลังกา ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประทับยืนปางประธานอภัยสมัยอยุธยา เรียกว่า "พระพวย" เพราะที่ฐานบัวมีรูน้ำไหลเหมือนพวยกา เดิมอยู่ที่

วัดพระโมคลาน อำเภอท่าศาลา ต่อมาย้ายมาอยู่ที่วัดประตูลัก ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลฑิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงเป็นอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ได้เชิญมาไว้ที่วัดพระมหาธาตุ พระพวยเป็นพระพุทธรูปที่มีผู้เคารพเลื่อมใสมาก โดยเชื่อกันว่าสามารถจะบันดาลความสำเร็จให้ได้ เช่นใครอยากได้บุตรธิดา หรือเจ็บป่วย ทรัพย์สินเสียหายก็พากันมาบนบานอ้อนวอนพระพวย เล่ากันว่าได้ผลมาก ที่ฐานพระพวยมีรูปเด็กๆ จำนวนมาก เด็กเหล่านี้คือเด็กที่มาขอกับพระพวยครั้นได้สมปรารถนาแล้ว จึงส่งรูปมาถวาย

ภายในวิหารทิศตะวันตกมีพระพุทธไสยาศน์ยาว 6 วา พระอุระกว้าง 4 ศอก พระบาทกว้าง 1 ศอก 7 นิ้ว นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุอื่น ๆ เช่น ลับแลมุก ซึ่งลูกคลื่นซัดมาขึ้นที่อำเภอหัวไทร แล้วทางอำเภอนำมาถวายวัด หีบศพเจ้าพระยานคร แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเป็นของเจ้าพระยานครคนใด พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ ชื่อพระบรมราชา ซึ่งมีจารึกไว้ว่า "เดิมอยู่วัดหอไตร" ภายหลังมีผู้นำมาที่วัดธาราวดีตำบลนา ครั้น ณ วัน 3–6 ค่ำ เดือน 7 ปีระกา เอกศกพระพุทธศักราช 2452 พรรษา ตรงกับวันที่ 25 พฤษภาคม ร.ศ. 123 ได้แห่พระบรมราชาจากวัดพระธาราวดี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้เสด็จมาทรงปิดทองพระพักตร์ และได้ประดิษฐานไว้ ณ พระวิหารเขียนในวัดพระมหาธาตุ

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สกุลช่างนครศรีธรรมราช มีจารึกว่า "พระพุทธรูปองค์นี้เชิญแต่วัดหัวรอ (วัดบูรณาราม) ได้ประดิษฐานในวัดพระบรมธาตุ แต่ ณ วันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ. 131"

6. วิหารสามจอม อยู่ข้างประตูพระระเบียงด้านตะวันออก ตามตำนานกล่าวว่า นายสามจอมเป็นผู้สร้างขึ้นพร้อมกับเจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งก่อติดกับวิหารด้านหลัง ที่ผนังหน้าวิหารสามจอมมีรูปปั้นนางธรณีบีบมวยผม ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น เรียกกันว่า "พระเจ้าศรีธรรมโศกราช" ปางมารวิชัย ทรงเครื่องราชาภรณ์อย่างกษัตริย์โบราณสวมชฎายอดสูง เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา จึงเรียกชื่อวิหารอีกชื่อหนึ่งว่า "วิหารพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช" วิหารด้านหลังพระเจ้าศรี-ธรรมาโศกราช แบ่งเป็นซุ้มประตู 3 ช่อง บรรจุพระพุทธรูปปางมารวิชัย และใช้เก็บพระอัฐิของสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี และอัฐิเจ้านายในสกุล ณ นคร เช่น กรมพระราชวังมหาศักดิ์พลเสพ พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์ พระองค์เจ้าบัทมราช เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ เจ้าจอมมารดานุ้ยเล็ก เจ้าพระยาบดินทร์เดชานุชิต ฯลฯ ส่วนซุ้มประตูมีภาพปั้นพระพุทธประวัติตอนทรงตัดพระเมาลีเพื่อทรงผนวช

7. พระวิหารพระกัจจายนะหรือวิหารพระแอด อยู่ต่อจากวิหารสามจอมไปทางเหนือเล็กน้อย พระกัจจายะก็คือพระสังกัจจายน์ แต่คนส่วนมากนิยมเรียก "พระแอด" เดิมตั้งอยู่

นอกเขตพระระเบียงใกล้กับวิหารพระธรรมศาลา ท่านเจ้าคุณพุทธิสารเถร (ผุด สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสได้บูรณะองค์พระใหม่ และสร้างวิหารนี้ขึ้น นำพระแอดเข้าไปในวิหารดังที่เห็นอยู่นี้ ในปัจจุบันเชื่อถือกันว่าเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ในทางบำบัดโรคปวดหลังปวดเอวก็จะสมปรารถนา มีอภินิหารบันดาลให้เกิดลาภเกิดผล

8. วิหารคดหรือวิหารพระระเบียง ก่อเป็นกำแพงมีหลังคารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคลุมเข้าด้านใน ล้อมรอบบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์ชั้นในไว้ทั้งหมด มีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ประตู ด้านหลัง 1 ประตู ประตูด้านหน้ามีชื่อว่าประตูเหมรังษี สองข้างประตูมีรูปสิงโตหิน ตัวผู้และตัวเมียข้างละ 1 ตัว ที่หน้าจั่วมุขประตูเป็นรูปครุฑและนาคเกี่ยวพันประดับด้วยแก้วสี

ภายในวิหารคด มีพระพุทธรูปปั้นเป็นจำนวน 173 องค์ ฝีมือช่างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ชาวเมืองเรียกพระพุทธรูปสมัยนี้ว่า "พระด้าน" เพราะมีอยู่รอบด้านขององค์พระบรมธาตุวิหารคด ด้านเหนือโครงกระดูกปลาวาฬตายลอยมาในทะเลคลื่นซัดขึ้นเกยหาดที่ปากน้ำท่าสูง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2452 ประชาชนช่วยกันนำมาไว้วัดพระมหาธาตุ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ชม

วิหารคด ได้ซ่อมครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. 2513 โดยกองสถาปัตยกรรมกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบซ่อม ได้เปลี่ยนไม้

เครื่องบนใหม่หมดทุกตัว ใช้ไม้ขนาดเท่ากันหมด จึงเสมอเป็นระเบียบอย่างกับเส้นตรง เดิมที่พระครูปาน ซ่อมใช้ไม้ขนาดไม่เท่ากัน และไม่ตรงผนังก่ออิฐถือปูนจึงคดไปคดมา การซ่อมครั้งหลังนี้จึงตัดให้ตรง ทำฐานบัวเพิ่มขึ้นมาใหม่ บัวหัวเสาทำใหม่แต่รักษาแบบเดิม อาสนะพระด้านพอกปูนซิเมนต์หนาขึ้น และขยายให้กว้างกว่าเดิมเล็กน้อย พื้นด้านล่างก็เสริมเหล็กโบกปูนซิเมนต์ให้พื้นสูงขึ้นอีก

ปัจจุบันวิหารคดบางส่วน ใช้เป็นสาขาห้องสมุดแห่งชาติ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2480 ครั้งแรกใช้วิหารสามจอมเป็นที่ตั้ง ต่อมาเมื่อมีหนังสือมากขึ้นจึงย้ายไปอยู่ที่วิหารพระธรรมศาลาวิหารทับเกษตร และมาอยู่ที่วิหารคดจนปัจจุบันนี้

9. เจดีย์รอบองค์พระธาตุ บริเวณภายในเขตพระระเบียงวิหารคด มีเจดีย์ขนาดต่างๆ เรียงรายรอบพระมหาธาตุ รวมทั้งหมด 158 องค์ ซึ่งลักษณะของเจดีย์เหล่านี้ จำลองแบบมาจากพระมหาธาตุเจดีย์ แสดงว่าพระพุทธศาสนิกชนช่วยกันสร้างขึ้น เจดีย์เหล่านี้เป็นแบบอยุธยาตอนปลายหรือแบบรัตนโกสินทร์ เช่นเจดีย์พระปัญญา ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ภายในมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยเรียกว่า "พระปัญญา" ชาวบ้านเรียก "พระออกเสือ" (เหงื่อ) เชื่อกันว่าถ้าใครอยากมีปัญญาให้ไปขอปัญญาจากพระองค์ โดยเอามือไปแตะที่พระอุระแล้ว กลับมาแตะที่อกตนเอง เป็นทำนองว่าได้ปัญญาจากท่านแล้วและยังมีลายแทง

บอกปริศนาไว้ว่า "ถอยหลังเข้าไปเหล็กในแทงตา หันหน้าออกมากาขี้รดหัว" หมายความว่าเวลาเข้าไปให้หันหน้าเข้า เวลาออกต้องเดินถอยหลังออกมา ผิดจากคำบอกนี้แล้วจะได้รับอันตราย ต่อมามีนักเลงมือดีคิดแก้ปริศนาได้ โดยกลับปริศนาใหม่ว่า "ถอยหลังเข้าไปเหล็กไม่แทงตา หันหน้าออกน้ำตาพระร่วง" ทั้งนี้เพราะบนเพดานมีไหเก็บทรัพย์ซ่อนไว้เหนือซุ้มประตู ถ้าถอยหลังเข้าไปแล้วเดินหันหน้าออกแหงนดูก็จะเห็นไหซ่อนทรัพย์ทันที ซึ่งยังมีรอยปรากฏอยู่จนปัจจุบันนี้

10. วิหารพระธรรมศาลา อยู่นอกพระระเบียงตรงประตูเยาวราช ตำนานกล่าวว่าพระเถระเหมรังษีเป็นผู้สร้างที่หน้าจั่วมีหนังสือสลักไว้บนแผ่นกระดานว่า ได้บูรณะเสร็จเมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น 11 ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก พ.ศ. 2437 ได้ซ่อมครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. 2510 หน้าวิหารพระธรรมศาลามีรูปพระทนทกุมาร เป็นพระพุทธรูปยืนทรงเครื่อง ปางประทานอภัย ภายในวิหารด้านหน้า มีเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่า พระเจดีย์สวรรค์ ตำนานกล่าวพระยาแก้วสร้างขึ้นบรรจุอัฐิของพระรามราชท้ายน้ำเจ้าผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งตายกลางศึก บนฐานซุกชีมีพระพุทธรูปปูนปั้นหลายองค์ องค์ใหญ่สุดนามว่า "พระธรรมศาลา" ปางมารวิชัย ด้านหลังวิหาร (เดิมมีช่องทะลุติดต่อกับวิหารคตด้านในได้ เพิ่งมาอุดภายหลัง) มีพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ ขนาดเดียวกันกับพระทนทกุมาร ชื่อ

นางเหมมาลา ซึ่งตามตำนานว่าเป็นพี่น้องกับพระทนทกุมาร และเป็นศิลปสมัยเดียวกับพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ในวิหารสามจอม

11. พระวิหารหลวง อยู่ทางทิศใต้ขององค์พระมหาธาตุ ภายนอกเขตพระระเบียงคตพระวิหารหลวงเชื่อกันว่า สร้างตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นของคู่กับพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งพวกลังกาเข้ามาก่อสร้างและบำรุงรักษาตลอดมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ซ่อมแซมและขยายให้กว้างออกไป ส่วนในสมัยกรุงรัตน–โกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งใหม่ และเมื่อ พ.ศ. 2515 รัฐบาลได้ให้งบประมาณในการปฏิสังขรณ์ เป็นเงินสามล้านสามหมื่นบาทถ้วน พระวิหารหลวงเป็นอาคารสูงใหญ่ ยาว 1 ศอก 5 นิ้ว กว้าง 7 วา 10 นิ้ว สูง 12 วา 3 ศอก 4 นิ้ว ลักษณะการตั้งเสาเอนปลายสอบเข้าหากัน ทำให้ดูสวยงาม ไว้แข็งกระด้างเป็นแบบอาคารที่นิยมสร้างในกรุงศรีอยุธยา หน้าบันไดพระวิหารหลวงด้านหน้าแกะสลักเป็นรูปช้างสามเศียร หน้าบันไดด้านหน้าเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เสารอบนอกมี 40 ต้น ข้างในพระวิหารมี 24 ต้น ด้านหน้ามีประตู 3 ประตู ด้านหลังมี 2 ประตู บนเพดานเขียนลายไทยปิดทอง มีลายดาวเป็นแฉกมีรัศมีสวยงามมาก พระประธานในวิหารหลวงชื่อพระศรีศากยะมุนีศรีธรรมราชปางมารวิชัย สมัยอยุธยาตอนต้นเบื้องหน้าพระประธานมีพระพุทธรูปพระสาวกนั่งซ้าย–ขวา

พระวิหารหลวงคือพระอุโบสถของวัดพระมหาธาตุ แต่ชาว เมืองนิยมเรียกว่า พระวิหารหลวงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นวิหาร เพราะวัดพระมหาธาตุนี้ เดิมไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา พระ-สงฆ์อยู่ในวัดที่ล้อมรอบพระมหาธาตุทั้ง 4 ทิศ พระสงฆ์ได้ มาสร้างกุฏิอยู่ในวัดพระมหาธาตุ เมื่อพระองค์ออกจากตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว

เหตุที่วัดพระมหาธาตุไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา เพราะถือว่า เป็นวัดหลวง เป็นศาสนสมบัติกลางใครจะมาประกอบศาสนกิจ อย่างไรก็ได้ ชาวพุทธทุกฝ่ายมีหน้าที่ช่วยกันบำรุงรักษา พระสงฆ์ผู้ดูแลรักษาก็คงอยู่ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่รอบวัดพระ มหาธาตุฯ ต่อมาคงจะมีผู้ศรัทธาแก่พระวิหารหลวงเป็นพระ อุโบสถ อาจเป็นเจ้านครก็ได้ แต่ประชาชนก็ยังคงเรียกว่า พระวิหารหลวงออกมา มีข้อสังเกตุอย่างหนึ่งที่แสดงว่าพระ วิหารหลวงเปลี่ยนมาเป็นพระอุโบสถภายหลัง คือใบเสมารอบ พระอุโบสถเป็นของสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ใบเสมาเดิม เป็นหินทรายสีแดง ภายหลังได้ทำลายปิดกระจกคงจะทำเพิ่ม เติมในรัชกาลที่ 5 พระวิหารหลวงซ่อมครั้งหลังสุดท้าย เมื่อ พ.ศ. 2517

12. พระพุทธบาทจำลอง อยู่ทางด้านเหนือพระมหาธาตุ เจดีย์นอกวิหารคต สร้างเป็นมณฑปบนเนินสูง ภายในมีแผ่น ศิลาสลักจำลองพระพุทธบาท ซึ่งเป็นของเจ้าพระยาสุธรรม

มนตรี (พร้อม ณ นคร) ยาว 74 นิ้ว กว้าง 44 นิ้ว พระรัตนธัชมุนี (ม่วง) เมื่อครั้งยังเป็นพระศิริธรรมมุนี กับพระครูกาแก้ว (สี) พระยารณชัยชาญยุทธ (ถนอม บุณยเกตุ) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ร่วมกันสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2450 ที่ใกล้บันไดทางขึ้นไปพระบาท มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในซุ้มองค์หนึ่งเรียกว่า "พระบุญมาก" เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ในการให้บุตรตามที่ขอ และให้ลาภ

13. วิหารโพธิ์พระเดิม อยู่สุดเขตวัดทางทิศเหนือ เป็นวิหารแบบเดียวกับวิหารโพธิ์ลังกา เล่ากันว่าเป็นวัด เรียกว่า "วัดพระเดิม" เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นภายหลังวัดพระมหาธาตุฯ ไม่นานนัก สิ่งสำคัญของวัด คือวิหารโพธิ์ลังกากับพระพุทธไสยาสน์ขนาดใหญ่ เหมือนกับวิหารโพธิ์ลังกาในบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์ ต้นโพธิ์นี้ได้พันธุ์มาจากลังกาอาจจะพร้อมกับวัดพระมหาธาตุฯ ก็ได้ เพราะขนาดลำต้นใหญ่โตใกล้เคียงกันมาก ปัจจุบันวัดพระเดิมยุบรวมกับวัดพระมหาธาตุฯ

14. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ อยู่หน้าศาลาศรีพุทธิสาร เป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยามีประวัติความเป็นมาว่า เมื่อ พ.ศ. 2483 รัฐบาลไทยได้ส่งคณะทูตพิเศษคณะหนึ่ง มีพลเรือตรีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่างๆ ในจักรภพอังกฤษทางเอเซีย เมื่อไปถึงประเทศอินเดียได้ติดต่อขอพระบรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระ

สัมมาสัมพุทธเจ้าจากรัฐบาลอินเดียนำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขนกรุงเทพมหานคร ทั้งได้ขอร้องให้รัฐบาลอินเดียช่วยเหลือตอนกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ให้ 5 กิ่ง นำมาปลูกไว้ที่วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขน 2 ต้น ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ วัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม 1 ต้น ที่ภาคเหนือ ณ วัดพระธาตุดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 1 ต้น และที่ภาคใต้ ณ วัดพระมหาธาตุฯ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 1 ต้น ซึ่งได้ทำพิธีปลูก เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2486

โบราณสถานทั้ง 14 แห่งนี้ แต่ละแห่งเป็นศิลปโบราณสถาน มีศิลปวัตถุอันวิจิตรสวยงามมีประวัติความเป็นมาที่น่ารู้น่าศึกษายิ่งนัก ถ้าได้เข้าดูเข้าชมด้วยการพินิจพิจารณาทั่วทุกแห่งแล้วจะเห็นว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีบริเวณกว้างขวางใหญ่โต มีปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีศิลปโบราณสถานที่สำคัญมากมายหลายแห่ง มีศิลปวัตถุโบราณที่วิจิตรพิศดารมากมาย หลายร้อยหลายพันชิ้นน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก.

พระพุทธรูปสำคัญมงคลเมือง
ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

พระพุทธรูปสำคัญที่มหาชนเคารพบูชา ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารต่าง ๆ ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คือ.–

1. พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช เป็นพระประธานประดิษฐานอยู่ในพระวิหารหลวง ปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปที่ถูกต้องตามพุทธลักษณะสวยงามมากและองค์ใหญ่ที่สุด บรรดาพระพุทธรูปที่อยู่ภายในวิหาร ไม่มีที่ใดจะเทียบเท่า

2. พระธรรมศาลา ปางมารวิชัย เป็นพระประธานประดิษฐานอยู่ในวิหารพระธรรมศาลา

3. พระประธานปางมารวิชัย แบบอู่ทองประดิษฐานอยู่ภายในวิหารเขียน

4. พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าชายทนทกุมาร ทรงยืนประทับอยู่หน้าวิหารพระธรรมศาลาปางประทานอภัย พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าหญิงเหมชาลา ทรงยืนประทับด้านหลังวิหารพระธรรมศาลา ปางห้ามญาติ ทรงเครื่องกษัตริย์โบราณ ทั้งสองพระองค์มีลักษณะสวยงาม รุ่นสมัยอยุธยาแบบเดียวกัน

5. พระพุทธรูปแทนองค์พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ปาง–มารวิชัย ทรงเครื่องกษัตริย์โบราณสวมชฎายอดสูง สมัยอยุธยา

6. พระพวยศักดิ์สิทธิ์เป็นพระพุทธรูปเนื้อสำริด สมัยอยุธยา

เดิมอยู่วัดพระโมคลาน อำเภอท่าศาลา ต่อมาย้ายมาที่วัดประตูรักษ์ ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้เชิญมาไว้ที่วัดพระมหาธาตุ ฯ

7. พระพุทธไสยาสน์องค์ใหญ่ ประดิษฐานอยู่ในวิหารโพธิ์ลังกา

8. พระบรมราชา ในวิหารโพธิ์ลังกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงอัญเชิญมาจากวัดหอไตร เป็นพระรูปพุทธศิลป์ฝีมือช่างสมัยอยุธยา

9. พระบุญมาก ปางนาคปรก พุทธศิลป์ศรีวิชัย สร้างด้วยหินทราย ฝีมืองามมากหาที่อื่นใดเทียบไม่ได้ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารโพธิ์ลังกาด้านตะวันออก

10. พระพุทธรูปหินเขียว ปางประทานอภัย สมัยทราวดี ทำด้วยหินสีเขียว ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารโพธิ์ลังกาด้านตะวันออก

11. พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าพระยานคร (พัฒน์) ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเขียน

12. พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าพระยานคร (น้อย) ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเขียน

13. พระพุทธไสยาสน์องค์ใหญ่ ประดิษฐานอยู่ที่พระวิหารพระเดิม นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปที่สำคัญๆ อีกมาก.

ลำดับเจ้าอาวาส

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุฯ ก่อนแต่ พ.ศ. 2458 ไม่ปรากฏว่ามีพระสงฆ์อยู่ประจำ เพราะจัดเป็นเขตพุทธาวาส ได้มีเจ้าอาวาสและพระสงฆ์อยู่เป็นประจำตลอดมาจนบัดนี้ มีเจ้าอาวาส 5 องค์

1. พระครูวินัยธร (นุ่น) โดยสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลฑิฆัมพรกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงอาราธนาจากวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เข้าประจำพรรษา เมื่อ พ.ศ. 2458 เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ 1

2. พระครูปลัดแก้วชิน จากวัดพระนคร เป็นเจ้าอาวาสองค์ ที่ 2

3. พระญาณเวที (ยติกเถระ ลือ เปรียญ) ภูมิลำเนาเดิมอยู่บ้านดอนกัน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เข้าไปศึกษาอบรมในสำนักของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระราชบพิธสถิตมหาสีมาราม มาเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ 3 และมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราชด้วย ระยะเดียวกับที่กระทรวงธรรมการประกาศเปลี่ยนชื่อวัดพระบรมธาตุ เรียกว่าวัดพระมหาธาตุ ภายหลังท่านได้ย้ายไปเป็นเจ้าคณะสำรวจมณฑลปัตตานี และ

ปราจีนบุรี และดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพญาณโมลี เจ้าอาวาสวัดบูรณศิริมาตยาราม อำเภอพระนคร กรุงเทพฯ มรณภาพเมื่อ พ.ศ. 2522 รวมอายุ 96 ปี

4. **พระรัตนธัชมุนี** (คณฐาภรโณ แบน เปรียญ) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูเหม เจติยานุรักษ์ มาเป็นเจ้าอาวาสเมื่อ พ.ศ. 2470 องค์ที่ 4

เกิด พ.ศ. 2427 ภูมิลำเนาอยู่บ้านปากพูน ตำบลปากพูน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

เมื่อ พ.ศ. 2452–2454 เข้าไปศึกษาอบรมในสำนักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

เมื่อ พ.ศ. 2454–2458 ย้ายไปเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส

พ.ศ. 2458–2461 ย้ายไปดูแลรักษาวัดพิชัยญาติการาม

พ.ศ. 2461–2462 กลับไปศึกษาอบรมต่อที่วัดบวรนิเวศวิหาร

พ.ศ. 2462–2463 ย้ายกลับมาช่วยท่านเจ้าคุณอาจารย์พระรัตนธัชมุนี (รัตนธัชเถร วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช)

พ.ศ. 2463–2470 ย้ายมาดำรงตำแหน่งวัดมเหยงคณ์

พ.ศ. 2470–2521 ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุฯ และดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาค 16,17 และ 18

วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2521 มรณภาพ อายุ 95 ปี 75 พรรษา

5. พระเทพวราภรณ์ (ประดับ ไอภาโส เปรียญ) เจ้าอาวาสรูปที่ 5 คือ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้มาอยู่วัดพระ-มหาธาตุฯ เมื่อ พ.ศ. 2510 ในตำแหน่งรองเจ้าอาวาส เพื่อฉลองพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน เปรียญ) ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์ในขณะที่พระเทพวราภรณ์ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่วัดอุทัยโพธาราม และดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

งานสำคัญประจำปี
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดศักดิ์สิทธิ์มิ่งขวัญโบราณเก่าแก่ เป็นศูนย์รวมจิตใจศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก และเป็นบ่อเกิดงานสำคัญ ๆ กลายเป็นงานประเพณีประจำปีของวัด และบ้านเมืองไปแล้ว มีอยู่หลายงาน คือ

1. งานมาฆบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันสำคัญ เพราะเป็นวันคล้ายวันจตุรงค์สันนิบาต ได้มีพุทธบริษัทหลั่งไหลมาจากส่วนภูมิภาคต่างๆ นำดอกไม้ธูปเทียน มาทำพิธีบูชาทักษิณาเวียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อย่างคับคั่งล้นหลาม และบางหมู่บ้าน บางตำบลและบางอำเภอ ได้รวมคณะจัดเป็นกระบวน แห่ผ้าเป็นแถวยาวเหยียดด้วยเครื่องประโคมดนตรีมีกลองยาวเป็นต้น นำขึ้นบูชาพระบรมธาตุ และมีการสรงน้ำพระบรมธาตุเป็นประจำทุก ๆ ปี เป็นการระลึกนึกถึงวันพระธรรม

2. วันสงกรานต์ ในเดือน 5 เป็นวันสิ้นปีเก่าขึ้นปีใหม่ตามประเพณีไทยแต่เก่าก่อน มีการแห่แหนพระพุทธสิหิงค์ซึ่งเป็นพระประจำเมือง ไปประดิษฐานที่สนามหน้าเมืองทำพิธีให้ประชาชนได้สรงน้ำ และมีการสรงน้ำองค์พระบรมธาตุที่

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีการทำบุญเลี้ยงพระบังสุกุลตามประเพณี

3. งานวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จัดเป็นวันสำคัญเพราะเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปริ-นิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนจากส่วนภูมิภาคต่างๆ หลั่งไหลกันมาทำพิธีวิสาขบูชาทักษิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุ เป็นประเพณีประจำปี เป็นการที่ระลึกนึกถึงวันพระพุทธ

4. งานอาสาฬหบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันสำคัญเพราะเป็นวันคล้ายวันพระสงฆ์องค์แรกได้เกิดขึ้นในโลก เนื่องจากพระธัญญาโกณฑัญญะได้ฟังปฐมเทศนาธรรมจักรกัปวัตนสูตร ได้ดวงตาเห็นธรรมขอบรรพชาอุปสมบทเป็นองค์แรก เมื่อถึงวันเช่นนี้ พุทธบริษัทได้หลั่งไหลมาวัดพระมหาธาตุเพื่อตักบาตรธูปเทียนแก่พระภิกษุสามเณร เสร็จแล้วทำพิธีอาสาฬหบูชาทักษิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นการน้อมระลึกนึกถึงวันพระสงฆ์

5. งานเดือนสิบ อาทิเดิมจัดทำที่วัดพระมหาธาตุฯ แต่ต่อมาทางการบ้านเมืองได้นำไปจัดที่สนามหน้าเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นงานประจำปีใหญ่โต 10 วัน 10 คืน ประชาชนได้หลั่งไหลมาจากจังหวัดต่าง ๆ มาเที่ยวชมงานกันอย่างคับคั่ง และได้เข้าชมนมัสการสักการะบูชาพระบรมธาตุ

เจดีย์ บางพวก บางคณะ ได้จัดการนำเอาสิ่งของ ขนม พองลา อาหารลงภาชนะตกแต่งประดับประดาสวยงาม เรียกว่า "หมฺรับ" แล้วจัดเครื่องประโคมดนตรี มีกลองยาวแห่แหนเป็นกระบวนเรียกว่า "ยกหมฺรับ" นำไปทำบุญงานเดือนสิบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมากมายล้นหลาม ทำพิธีถวายเสร็จแล้ว มีการนิมนต์พระบังสุกุลอัฐิบรรพบุรุษ แล้วเที่ยวชมนมัสการสักการะบูชาพระศักดิ์สิทธิ์ และบริจาคเงินช่วยบำรุงรักษาบูรณะเจดีย์ในตู้ตามวิหารต่าง ๆ และตักบาตรพระร้อยเสดาะพระเคราะห์ ด้วยการสนุกสนานเบิกบานใจ เป็นประเพณีประจำปี

๑. การตักบาตรเทโวหรืองานวันพระเสด็จ ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันออกพรรษา จัดเป็นวันสำคัญคล้ายกับวันสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ลงที่ประตู สังกัสนครพุทธศาสนิกชนถือเป็นวันสำคัญ จะต้องจัดข้าวปลาอาหารขนมต้ม ไปตักบาตรทำบุญตามวัดต่าง ๆ ในแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เรียกว่า " ตักบาตรเทโวหรือตักบาตรพระเสด็จ "

ส่วนทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้มีพ่อค้าข้าราชการและประชาชนได้นำข้าวปลา อาหาร ขนมต้ม ไปตักบาตรเทโวที่หน้าพระวิหารพระพุทธบาท เป็นประจำ

วันสำคัญเหล่านี้ที่บรรพบุรุษได้กระทำปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันจนได้รับความนิยมชมชอบ แพร่หลายขยายไปทั่วประเทศไทย

จนกลายเป็นประเพณีที่ดีงาม เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ สมควรอย่างยิ่งที่อนุชนพวกเราเหล่าลูก ๆ หลาน ๆ จะต้องปกป้องรักษาประเพณีอันดีงามนี้ให้ยืนยงคงอยู่ตลอดไป.

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ทวีการพิมพ์
1339/3 เยื้องคิวแท็กซี่นครฯ ถ.ยมราช ต.คลัง อ.เมือง
จ.นครศรีธรรมราช โทร. 341888
นายทวี บุญชัย ผู้พิมพ์โฆษณา